

FETELE LENINISMULUI: O ANALIZĂ IDEOLOGICĂ A TOTALITARISMULUI SOVIETIC ÎN ROMÂNIA SOCIALISTĂ (1948-1989)

Dan Alexandru CHIȚĂ *

Abstract: *The following article deals with Emanuel Copilaș's interpretation of Leninism as a key concept in explaining altogether the foreign policies, the roots of Nicolae Ceaușescu's nationalism in the 1970-1980's and the social effects of the economic and social policies of the communist regime after 1965 in Romania. Since Emanuel Copilaș focuses largely on the factual concreteness of ideological thinking inasmuch as ideology itself is posited as outside reality, but capable of altering the same reality from within, our analysis draws on the Marxist criticism that could be made to any ideology, including the varieties of Leninism identified or just utilized by Emanuel Copilaș. Hence, we will attempt to subvert and negate the very possibility of any ideological construct to be separable from the social praxis it pretends to radically change. Finally, the place of real social relations will be referred to as the nexus of all fetishistic ideological viewpoints, which may carry a high degree of truth, as long as this truth has been already present in the fabric of social exchange, private consumption and material production.*

Keywords: Marxist political theory, Leninism, Romanian communism, Romanian studies, Nationalism

* Dr. în Științe Politice, Universitatea din București

I. Genetica leninistă

I. 1. Noduri și semne

*Geneza leninismul romantic*² se dorește a fi o investigație a ideologiei oficiale din România comunistă din punctul de vedere al teoriei relațiilor internaționale. Scopul este de a trasa granițele niciodată sigure și a stabili raportul de forțe dintre schimbările politice interne ale României și politica sa externă în intervalul istoric cunoscut al regimului comunist. Mare parte din acest studiu intins conține o accesibilă și utilă istorie globală a comunismului românesc, surprinzând câteva momente semnificative ca relevanță și necesare pentru explicitarea teoretică care subîntinde demersul analitic inițial. În cazul particular al politologului Emanuel Copilaș, dar și pentru destul de mulți cercetători ai perioadei comuniste din țara noastră, procesul sovietizării României se prezintă, în punctele sale nodale, așa cum este expus mai jos.

Întâi de toate avem perioada 1948-1952, în care Gheorghe Gheorghiu Dej, și suita sa de comuniști crescuți și maturizați în atmosfera sufocantă moral a pușcăriilor interbelice (dar mai ales în atmosfera ideilor dintre cele două războaie mondiale), își dispută feroce conducerea Partidului Muncitoresc Român cu gruparea moscovită, cominternistă și (ceva mai) bine pregătită ideologic, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, conflict de pe urma căruia, din pricina unor procedee tipic staliniste, Gheorghe Gheorghiu Dej și camarila sa ies învingători. Resursele documentare folosite de Emanuel Copilaș pe acest subiect sunt atât de cuprinzătoare încât cititorul are acces la un soi de narațiune istorică compactă, compusă din fire narative multiple, aproape ca într-un film polițist. Ideea inovatoare a autorului, dacă se poate vorbi de așa ceva, atunci când acesta apreciază respectiva perioadă, este aceea că, spre deosebire de ipoteza des vehiculată de către unii dintre foștii ofițeri ai Securității, îndrăgostiți de a scrie istorii și memorii în postcomunism dintr-un punct de vedere îngust național-ceaușist, conform căruia o aripă alogenă, vinovată de colectivizarea agresivă și de represiunea politică din penitenciarele țării, a fost neutralizată de gruparea românească, patriotă și naționalistă, disputa dintre cele două așa-zise facțiuni este, în realitate, o altă luptă pentru putere la vârful unui partid leninist, robit Moscovei și depinzând irevocabil de decizia țarului roșu Stalin. Devotamentul afișat pentru Stalin și aplicarea

² Este vorba de lucrarea de doctorat a lui Emanuel Copilaș. *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc (1948-1989)*, Editura Institutul European, Iași, 2013.

comandamentelor sovietice au atârnat mai greu în balanța puterii decât calitatea pregătirii ideologice generale sau a criteriilor etnice particulare.

Al doilea moment decisiv pentru înțelegerea dinamicii interne a PMR-ului și a RPR-ului în primele decade de existență se referă la efectele Congresului al XX-lea al PCUS din februarie 1956 – cel în care Hrușciiov își susține celebrul discurs secret, prin care demască și incriminează crimele fostului Secretar General –, în relație cu revoltele din Polonia și a revoluției eșuate din Ungaria. Emanuel Copilaș va dedica câteva zeci de pagini politicii interne și internaționale a celor doi sateliți sovietici la jumătatea anilor 1950. Informația istorică, adunată cu migală și prinsă într-o relatare neutră și concentrată pe detalii, o depășește cantitativ pe cea rezervată strict analizei ideologice, după cum vom vedea. Ceea ce ar trebui reținut din această lecție tapisată de istorie este faptul că PMR-ul lui Gheorghe Gheorghiu Dej nu a înțeles disputele ideologice ale celorlalte partide comuniste est-europene din simplul motiv că, în afara ascultării devotate față de Mecca roșie și a dorinței nestăvilite de a își păstra cu orice preț conducerea și controlul în România, vârfurile partidului au perceput anii destalinizării doar ca pe un pericol personal direct, acționând, prin urmare, în cel mai fericit caz în funcție de presiunea și tensiunea externe și tratându-l pe Hrușciiov cu distanța sceptică a unor satrapi locali dogmatici, atunci când, în logica destalinizării inițiate după 1955 (conform lui Emanuel Copilaș), împăratul pretins reformator le cere mai multă îndurare în relațiile cu supușii. În consecință, în clipa când Nicolae Ceaușescu urcă pe tronul vacant al lui Gheorghe Gh. Dej în 1965, elitele PMR-ului se aflau în continuare, spre deosebire de unele partide comuniste fraterne, în delict de stalinism pentru eternitate, dacă ne putem exprima astfel.

Al treilea episod revelatoriu pentru RPR se desfășoară în cadrul Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), varianta comunistă a Comunității Europene, atunci când URSS dorește o supranaționalizare a economiilor est-europene. Acestea ar fi urmat să facă parte dintr-o federație sudată din punct de vedere economic, în care câteva regiuni s-ar fi specializat pe anumite ramuri de producție industrială și altele pe agricultură. În cadrul acestei politici economice „imperiale”, Moscova, ca fiind *primus inter pares* în materie de comunism internaționalist, ar fi rezervat țărilor de la gurile de vărsare ale Dunării (planul Valev pentru Basarabia, sudul Ucrainei, sudul României și Bulgaria) misiunea de a se ocupa preponderent de agricultura Blocului Comunist. Aproape firesc, având în vedere riscul de a fi deposedați *de facto* de o minimă autonomie în materie de conducere a țării, iar, implicit, de slăbire a suveranității asupra populației și teritoriului „patriei”, liderii comuniști români au protestat

împotriva proiectului sovietic pe motiv că viitorul economic al oricărei țări dezvoltate (și, prin urmare, cu o clasă dirigentă puternică și capabilă să reziste unei provocări externe, venită din partea altor căpetenii comuniste sau capitaliste) trece întâi de toate printr-o etapă de industrializare. Un proiect similar circula, în primii ani de după 1945, pentru Germania, care, dacă ar fi fost obligată să devină o țară agrară de către fostele puteri beligerante, nu ar mai avut capacitatea de a-și clădi o armată la fel de periculoasă precum cea de după 1933 (obsesia remilitarizării Germaniei a existat și după 1918, după cum se cunoaște, dar fără rezultatul scontat).

Se poate certamente spune – e deja un truism – că un stat cu o economie de tip preindustrial nu poate face față cerințelor unei lumi moderne, atât din punct de vedere politic, la nivel internațional, cât, mai ales, în plan militar. Drept urmare, PMR își va afirma, consolida și, pe măsura trecerii timpului, chiar accentua poziția antisovietică după anul 1964. Anul 1967 demonstrează cu prisosință indisponibilitatea PCR-ului și a liderului Nicolae Ceaușescu pentru strategiile supranaționale, chiar motivate ideologic, ale Uniunii Sovietice, pe care în istoria sa recentă elitele României o trataseră pe drept când sub forma unui servilism oportunist și temător (după 1944), când sub înfățișarea intolerantă a rusofobiei și urii declarate față de bolșevism (înainte de 1944). Atitudinea celor de la putere confirmă, se presupune, într-o oarecare măsură prejudecățile și poziționările mentalitare ale cetățenilor obișnuiți. După cum s-a evidențiat în literatura de specialitate, citată copios de Emanuel Copilaș, momentul 1967 este zenitul politicii internaționale a României comuniste, care devine, după invazia sovietică a Cehoslovaciei, singura țară interesantă pentru Statele Unite și Europa de Vest din Organizația Tratatului de la Varșovia.

Al patrulea nod este cel cunoscut din orice istorie economică a României anilor 1970³, interval în care România intră în schimburi economice și deschide noi linii de credit, în vederea industrializării în curs de realizare, cu țările capitaliste vestice, situație de pe urma căreia datoria acumulată de 11 miliarde de USD devine în mod fatal marota președintelui-secretar general și motivul unui deceniu de reducere drastică a consumului și, ceea ce se înțelege de la sine, de austeritate economică în ceea ce privește traiul majorității populației. În același timp, după semnarea acordurilor de la Helsinki din 1975, RSR ajunge ținta protestelor legate de încălcarea

³ Deși se pot cita mai multe surse pe acest subiect vast, vezi Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, Editura Tact, 2014, pp. 41-83, Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Editura Polirom, 2010, pp. 325-369.

drepturilor omului. Ultimii ani ai regimului sultanist din RSR sunt surprinși astfel de Emanuel Copilaș: „După 1985, anul ajungerii la putere a lui Mihail Gorbaciov, RSR va fi repudiată chiar de către „lagărul socialist”, transformându-se într-un paria pentru mișcarea comunistă internațională, a cărei „îmburghezire” o percepuse însă ca dezintegratoare din punct de vedere ideologic și constrângătoare din punct de vedere politic.”⁴

Acestea sunt, *grosso modo*, punctele capitale din care se construiește harta analizei ideologice, de discurs și de teorie politică din *Geneza leninismului romantic*. Majoritatea paginilor acestui studiu se referă nu doar la o istorie inedită sau originală a comunismului est-european, ci și la interpretarea acestui vast tablou istoric, pe care eruditul politolog îl realizează într-un imens compendiu de lucrări istorice în domeniu.

II. 2. Chipurile leninismului

Cu toate că Emanuel Copilaș se ocupă mai mult de regimurile comuniste din punct de vedere istoric, intenția sa manifestă este cu totul alta: aceea de analiza politica externă a României comuniste cu mijloacele uneia dintre teoriile canonice ale relațiilor internaționale. Copilaș consideră că neorealismul poate explica doar parțial politica externă a comunismului românesc, în vreme ce liberalismul (pluralismul) se arată a fi plasat în contradicție cu ideologia oficială a statelor comuniste. Marxismul și teoria critică nu formează decât o teoretizare utilă, dar Emanuel Copilaș preferă în schimb modelul socioconstructivist, pentru că interesul său este acela de a înfățișa cum un construct ideatic, în speță leninismul, poate captura un stat, reformându-l drastic în vederea scopurilor sale exprese, pentru a încerca apoi să revoluționeze din interiorul acestui discurs normativ, cu pretenții hegemonice, întreaga societate. Cu excepția socioconstructivismului, toate celelalte teorii sunt descrise ca fiind inadecvate din pricina „pozitivismului” acestora, fără să ni se furnizeze mai multe amănunte în această respingere.

„Crearea „conștiinței revoluționare” și a „omului nou”, imunizat la tentațiile ideologice „burgheze”, reflectă tocmai procesul prin care regimurile leniniste căutau să implementeze o hegemonie perfectă, în care nu mai exista altceva decât asertivitate, a cărei valabilitate ar fi devenit indiferentă de timp și spațiu. Cu timpul, majoritatea regimurilor leniniste au renunțat treptat, pe măsură ce se „îmburghezeau”, pierzându-și militantismul, la ambiția asertivizării. Nu și leninismul romantic, acesta radicalizându-se invers proporțional cu scăderea flerului revoluționar în cadrul „lagărului socialist” și rămânând permanent în căutarea hegemoniei

⁴ Emanuel Copilaș, *op. cit.*, p. 17.

ultime, absolute, chiar imposibil de atins.”⁵ Deși Emanuel Copilaș prezintă în câteva pagini fiecare din celelalte teorii internaționale majore existente și încearcă să delimiteze leninismul în cadrul fiecărei teorii în parte, suntem de părere că tânărul politolog alege socioconstructivismul doar pentru că îi este mai familiar în scopul cercetării sale, nelămurindu-ne critic și pe larg în privința motivului pentru care celelalte școli de interpretare, „pozitiviste”, ale relațiilor internaționale nu ar fi cel puțin la fel de justificate dintr-o perspectivă științifică. Socioconstructivismul este calea pe care va merge Emanuel Copilaș în încercarea sa de a explica nu „constituirea socială a politicii externe și internaționale a României lui Dej, respectiv a lui Ceaușescu, ci impunerea ei politică, „de sus”, cu alte cuvinte, atât la nivel intern, cât și extern, prin intermediul ideologiei leniniste și a practicilor politice asociate acesteia.”⁶

Având în vedere faptul că bazele lucrării sale sunt legate de asumarea criticii sistematice a unei ideologii, de pildă, leninismul, Emanuel Copilaș se alătură, nu numai formal, ci și în substanța argumentului, politologilor (și nu numai), de inspirație anticomunistă, care au scris imens pe acest subiect. Deși cercetătorul român nu-și asumă critica făcută leninismului de către unii sovietologi ca fiind o formă de pseudoreligie, de erezie seculară grotescă – calul de bătaie al tuturor istoricilor anticomuniști cu simpatii istoriografice conservatoare sau liberale⁷ –, a afirma că ideologia leninistă, deci un set de asumții *a priori*, fundamentate pe o serie de concepte fixe ale realității sociale, pe o metafizică politică și pe pretenziunile sale legi absolute și veșnice, pe măsurile de inginerie socială aplicate de adepții leninismului în conformitate cu această doctrină ajunsă în cele din urmă dogmă, este schema care a dirijat schimbarea realității economice, sociale și, nu în cele din urmă, „antropologice” de către comuniști în întreaga lume (în cadrul sau în afara lagărului socialist), înseamnă a împărtași teza fundamentală a discursului anticomunist din jurul sau din interiorul Partidului Republican din America anilor 1980 (y *compris* sovietologia americană ca metodă ideologică antisovietică). Imperiul cel Rău al lui Ronald Reagan își asumase adversarul ca practicând o religie pe dos. Or, ideologia leninistă și credința

⁵ *Ibidem*, p. 39.

⁶ *Ibidem*, p. 42.

⁷ Emanuel Copilaș menționează această poziționare epistemică într-un manieră neutră, *op. cit.*, pp. 466-467, p. 568, dar aceeași chestiune apare tratată cu mai puțină distanță științifică în *Incursiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX*, Editura Adenium, 2014, pp. 43-53, unde intelectualul Lenin figurează din nou în culori morale puternic negative.

în aceasta, ca ansamblu de idei care schimbă din temelii lumea, apare și la Emanuel Copilaș ca un dat fundamental al demonstrației sale. Fanatismul și zelul leninist sunt denunțate și tratate ca aflându-se într-o contradicție dinamică, precum în dialectica hegeliană, cu istoria factuală de către Emanuel Copilaș, ceea ce plasează teza lucrării sale în familia largă a studiilor anticomuniste, cele care deja au întâietate și sunt destul de comode în Europa de Sud-Est postcomunistă și, în particular, acaparante și dominante în România post-1989. E și acesta un alt soi de conformism, în cele din urmă, necesar într-o carieră academică, dar, e adevărat, unul de natură laică și nu construit pe poziții conservatoare îmbrățișând, în mod declarat, credințe religioase.

De pildă, prin contrast, un istoric sau un politolog de orientare marxistă nu ar putea niciodată accepta ca ipoteză de lucru concepția conform căreia Uniunea Sovietică și aliații s-au construit și s-au prăbușit doar pentru că marxism-leninismul este o „învățătură” utopică, radicală, complet nerealistă, pe care elitele Partidului (pontifii noii credințe) au pus-o cu metodă și sălbăticie în practică, într-o negație autodizolvantă, o altă expresie a vicleniei istoriei din Spiritul modernității. Un asemenea cercetător ar căuta explicațiile malformațiilor ideologice din Blocul Comunist în relațiile structurale din societate în funcție de prefacerile economice existente.

În ceea ce privește leninismul și cele câteva specii identificate cu talent taxonomic de către Emanuel Copilaș, acesta va separa, cum s-a realizat deja într-o parte a literaturii de specialitate, leninismul de marxism (sau îl va trata ca pe o distorsionare a marxismului) și va relua expozitiv trăsăturile specifice ale doctrinei leniniste. Înainte de a identifica mărcile leninismului, credem că un pasaj, scris de un net critic anticomunist, ne poate fi de folos ulterior: „Chiar dacă se poate spune că doctrina lui Lenin și stilul său de gândire au pus bazele sistemului totalitar, acest fapt nu s-a datorat principiilor folosite pentru justificarea terorii și pentru reprimarea libertăților civile. Atunci când se declară un război civil, este posibil să se adopte de ambele părți măsuri extreme care țin de terorism. Suprimarea libertăților civile pentru a menține și întări regimul nu se transformă în totalitarism dacă nu sunt însoțite de principiul că orice activitate – economică, culturală, etc. – trebuie subordonată complet scopurilor statului; și pe lângă faptul că acțiunile îndreptate împotriva regimului sunt interzise și sunt pedepsite nemilos, nu există niciun fel de acțiune politică „neutră”, iar cetățeanul individual nu are dreptul să facă nimic din ceea ce nu aparține obiectivelor statului; că acest cetățean este proprietatea statului și este tratat ca atare de

acesta.”⁸ Statul sovietic, creat de Lenin și de avangarda proletariatului din neoficialul Partid Bolșevic, cu sprijinul tuturor forțelor politice aflate de partea Revoluției din octombrie/noiembrie 1917, s-a format și s-a călit în cei patru ani de război civil teribil, după alți câțiva ani de război european⁹. Este vorba de perioada așa-numitului comunism de război, atunci când Rusia a fost invadată de două vaste imperii și de încă alte opt țări. În interiorul granițelor, reduse oricum simțitor după tratatul de la Brest-Litovsk, bolșevicii se confruntau cu încă o duzină de mișcări naționale pro-independente care voiau crearea unor republici autonome pe ruinele fostului Imperiu Țarist. Dacă adăugăm la această panoramă a violenței organizate și armatele alb-gardiste, înțesate de foști ofițeri țariști cu viziuni politice profasciste de tip *Freikorps*, este de-a dreptul ieșit din comun cum a putut reuși un guvern într-o societate anomică și o economie devastată, compus din intelectuali radicali cu păreri diverse, să reîntemeieze statul rus sub un chip nou.

Leninismul apare deci sub forma ideologiei adaptate perfect contextului istoric al războiului în curs de desfășurare: denunțarea imperialismului, ca măsură de extindere a influenței politice a marilor puteri industriale în țări sărace în vederea unei colonizări ulterioare, are sens mai ales pentru anii 1914-1921, centralismul democratic („absența criticii și opoziției după luarea unei decizii în partid, dar prezente în timpul elaborării deciziei”) era un mod necesar de a lua hotărâri clare și rapide, în condițiile unui război de proporții epice, dezlănțuit și fluctuant, dacă partidul voia să supraviețuiască și să păstreze puterea, dictatura proletariatului este un alt mod de a transmite maselor înfometate și oprimate de țarism (țărani și muncitori) că guvernul este alături de ei prin reforma agrară promisă și prin ieșirea din războiul mondial, economia centralizată de stat fusese experimentată și de către Imperiul German în timpul celor patru ani de război mondial, iar principiul autodeterminării naționale este reciproca denunțării imperialismului. Se poate spune că măsurile teroriste, amintite în fragmentul citat mai sus, au fost aplicate de ambele tabere ale Războiului Civil rus. Rechizițiile de alimente erau necesare pentru întreținerea Armatei Roșii. CEKA fusese instaurată pentru a ancheta și a ucide contrarevoluționari, care, în intervalul

⁸ Leszek Kołakowski, *Principalele curente ale marxismului*, volumul II, Curtea Veche, București, 2010, p. 420.

⁹ O excelentă trecere în revistă a utilizărilor inovatoare din punct de vedere ideologic a conceputului de „dictatură a proletariatului” în timpul Războiului Civil din Rusia găsim în Hal Draper, *The 'Dictatorship of the Proletariat' from Marx to Lenin*, Monthly Review Press, New York, 1987, pp. 80-106.

istoric 1917-1921, au existat, măcar ocazional, în Rusia, cel puțin dacă ne gândim câți foști ofițeri și funcționari țariști au fost acceptați în cadrul noului regim neconsolidat. Chiar și nevoia unei revoluții socialiste în centrul capitalismului mondial se făcea simțită pentru a detensiona și a întări poziția izolată, marginală ca pondere în economia globală capitalistă în acel moment, și înconjurată de inamici de toate felurile, a facțiunii bolșevice aflate la guvernare. Leninismul, în pofida pretențiilor sale teoretice, exista mai degrabă ca un set de rutine militare, definit de câteva strategii politice extrem de aplicate contextului dat, de câștigare și conservare **cu orice preț** a puterii în stat. Pragmatismul ideologizant al lui Lenin a format politica de stat a URSS-ului. De aici rezultă, după cum afirmă și Emanuel Copilaș, conceptul de leninism revoluționar, care nu poate fi decât afirmat într-o situație de război și etern haos politic și social.

Adevărata catastrofă a leninismul începe atunci când militarizarea partidului, propaganda ubicuă, centralizarea economică și industrializarea forțată a Rusiei, avangarda transformată în dictatura elitelor de partid, partidul într-un organism antipartinic și în absența spiritului liberei asocieri (sângele societății civile), revoluția mondială în cadrul tacticilor sovietice cominterniste, toate au loc, în mod organizat, **pe timp de pace**. Atmosfera de fortăreață asediată, de militantism revoluționar pur și dur sunt însemnele, ridicat aparent la nivelul unor constante istorice de către Lenin, războiului permanent cu lumea capitalistă pe care războiul real, dintre 1917-1921, le-a grefat în partidul-stat sovietic. Lipsa de simț sociologic realist, compensată de anchilozarea într-un formalism de natură metafizică a principalelor argumente sociologice din spatele materialismului istoric, a conducerii PCUS-ului de după moartea lui Lenin, imposibilitatea adaptabilității, au produs stalinismul și societatea cea mai rezistentă politic, dat fiind comunismul de război însușit programatic, la războiul total pus la cale de *Reich*-ul nazist. Emanuel Copilaș amintește de „impulsul revoluționar” din statul stalinist. Acesta a existat doar în măsură în care leninismul își poate inventa adversari pentru a putea apoi să depună efortul necesar, totdeauna însoțit de un mare consum de resurse, în vederea eliminării lor. Leninismul este o negație a statelor burgheze de pretutindeni, a ordinii capitaliste existente, pentru ca astfel, din suprimarea non-identității sale, adică atunci când își pune propria sa diferență ca negație, să se poată conserva **alterat** pe sine. Odată ce Altul devine parte din Sine, iar exterioritatea practico-inertă, cum ar zice Sartre, se lasă interiorizată, pentru ca rezultatul final să fie din nou negat, statul sovietic putea funcționa în limitele logicii sale inițiale, imprimate direcțional de Lenin.

Din păcate, leninismul post-revoluționar nu poate fi decât un caz tipic

de *contradictio in adjecto*: e identic cu a spune că avem de-a face cu un leninism post-leninist. Emanuel Copilaș nu este, totuși, de acord cu „discontinuitatea dintre leninismul revoluționar și cel post-revoluționar.”¹⁰ Lichidarea fizică, premergătoare marginalizării politice, a generației bolșevice, care a realizat revoluția din 1917, de către Stalin nu trebuie văzută ca un act postleninist, ci, din contra, ca o constrângere artificială a leninismului revoluționar, mandată de Stalin, într-un partid și într-o birocrație de stat postrevoluționare. Procesele spectacole și încarcerarea în GULAG pe baze politice sunt metode revoluționare dirijate împotriva unei societăți pașnice și, în mod concret (chiar constitutiv), contrarevoluționare. Momentul bolșevic nu poate fi depășit decât prin afirmarea sa negatoare. Consider, deși ne putem înșela, că acesta este direcția de analiză mai apropiată de ideologia leninistă inițială, care, dacă nu își schimbă mereu obiectivul istoric ca praxis revoluționar al puterii, deci printr-o anti-putere care confirmă aspirațiile și realizările puterii leniniste, devine caducă și își pierde inextricabil rațiunea de a fi.

Pentru Emanuel Copilaș, leninismul este tratat încă de la început ca un corp mort (un *caput mortuum* hegelian), în care diviziunea pe stadii capătă mai multă importanță decât dinamica în sine, perpetuu contradictorie în stabilitatea sa, a doctrinei leniniste. Pentru ca o revoluție permanentă să existe, ceea ce este deja conținut în leninism și scos în evidență de Troțki, trebuie ca o ordine capitalistă oarecare să poate fi desființată de fiecare dată de avansul realismului politic leninist. Abia atunci când orice urmă de ordine capitalistă burgheză va fi ștearsă de pe fața pământului, leninismul își va împlini sorocul. „Numai bolșevicii au reușit să culeagă roadele revoluției, pentru scopurile lor proprii; victoria lor a însemnat în același timp o înfrângere a revoluției și a ideilor comuniste, chiar și în versiunea lor bolșevică.”¹¹ Revoluția trădată debutează odată cu birocratizarea politică a statului și, pe cale de consecință, a partidului unic. Moartea lui Stalin aduce cu sine dispariția completă a leninismului.

Leninismul europeanizat, care se referă în principal la platformele dintre anii 1950-1960 ale Partidului Comunist Francez, ale Partidului Comunist Italian, ale Partidului Comunist Italian, nu poate fi decât o social-democrație agresivă, dar fără impulsul ideologic al răsturnării, printr-o revoluție finală, a regimului de piață din Europa Occidentală a vremii. Fatuitatea doctrinară a partidelor comuniste vest-europene și-a probat ineficiența și parazitismul la finalul anilor 1970, când, în fața avansului neoliberalismului, doctrină utilă

¹⁰ Emanuel Copilaș, *op. cit.*, p. 55.

¹¹ *Ibidem*, p. 430.

capitaliștilor de pretutindeni, indignați de criza energetică a deceniului, care le afecta rata generală a profiturilor, partidele comuniste europene rămân la stadiul de *window shopping* în loc de *window breaking* (iar nici aceasta nu ar fi fost deajuns pentru o restabilire organică a leninismului). Leninismul asiatic este un concept neveridic, pe care Emanuel Copilaș nu credem să-l fi deosebit corespunzător de maoism. Dovada constă în realitatea plată care ne indică faptul că după moartea lui Mao și anul de cotitură 1978 (vorbind metaforic, Deng Xiaoping descoperă lumea nouă în Singapore), China comunistă a intrat în mod pașnic în circuitul capitalului global, renunțând la militantismul leninist în schimbul spiritului comercial neoliberal. „Leninismul asianizat se pronunță pentru o respingere totală a compromisului cu inamicul și pretindea, cu cinism, că nu se teme de război, fie și nuclear: chiar dacă ar fi murit jumătate din populația globului, argumenta Mao Zedong, imperialismul ar fi fost înfrânt și supraviețuitorii ar fi putut avansa în siguranță înspre comunism. Mai mult, Uniunea Sovietică era acuzată vehement de renunțarea la luptă pentru revoluția globală, de boicotarea ei în interiorul altor regimuri leniniste (cel chinez) și de adoptarea unor posturi revizioniste datorită acceptării tezei eurocomuniste conform căreia în anumite condiții se poate ajunge la socialism prin mijloace parlamentare, în absența violenței.”¹² Unde se poate identifica vreo urmă din violență internațională anticapitalistă în politica internațională a Republicii Populare Chineze între 1980 și clipa de acum, oricând ar fi acest acum? Leninismul asianizat dispare spontan, întrerupt de o comotie la suprafață neanticipabilă, în anul morții lui Mao, 1976.

Leninismul sistemic este o altă specie fictivă, inventată de taxologul politic Emanuel Copilaș. „Leninismul sistematic nu era altceva decât leninism mort clinic. (...) Metaforic, leninismul sistematic poate fi imaginat ca un recif coralier mare și frumos, spectaculos de frumos, dar mort în interior. Această imagine reprezintă, după mine, cea mai adecvată modalitate de a ne imagina ideologia sovietică în timpul erei Brejnev: hipertrofiată, supra-ornamentată, dar aflată în moarte clinică.” Cu alte cuvinte, leninismul sistematic este circumscris PCUS-ului în forma sa birocratizată, până la imobilitate, din epoca sovietică 1970-1985, vârsta paraliziei economice de dinainte de colapsul final, atunci când ideologia devenise, pentru toți locuitorii imperiului roșu, un recitativ găunos de sloganuri și mostre de discurs revoluționar prins în insectar. Anti-ideologia autentică se travestește în leninism de paradă și devine sistematică, iar, în acest mod, dezideologizarea abstractă și adaptarea practică, frustrantă și

¹² *Ibidem*, p. 63.

insuficientă, a modelor consumiste occidentale au loc complet. Lovitura finală, cea a implacabilului concret, o va da Mihail Gorbaciov prin *perestroika* și *glasnost*, radiografia, redefinind reformist realitatea, a corpului social mort ideologic, antileninist, al perioadei. Finalul va veni împreună cu leninismul post-bolșevic, care nu mai era leninist și bolșevic decât cu numele încă de la jumătatea anilor 1950, în vreme ce stalinismul, prin contrast, apare ca o continuare prin surogate sângeroase (poliția secretă, GULAG-ul) a războiului civil și antiimperialist purtat de Lenin și facțiunile politice din cadrul Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia (PSDMR), în frunte cu facțiunea bolșevică. „În concluzie, leninismul post-bolșevic a încercat să păstreze leninismul instituțional renunțând în același timp la sensul său revoluționar fundamental: revoluția globală. A sucombat în fața moralității „burgheze” sau, mai bine zis, a adoptat-o cu bucurie și a abandonat simultan „centralismul democratic”...”¹³[xi]

Ersatz-ul ideologic antileninist, locul gol al revoluției globale luat de universalitatea drepturilor fundamentale ale omului în URSS-ul aflat la senectute, clasa socială definită politic, altfel spus, antimarxist, clasa fiind o categorie socială produsă de logica internă de funcționare a modului de producție real și nu invers, fiecare din laturile acestei poziționări contrarevoluționare expune miza internă a proiectului leninist: în absența unui inamic periculos și activ, leninismul, un set de idei moarte în afara universului vibrant al unei lumi eminentemente burgheze, încetează să mai însemne ceva, iar tocmai de aceea Emanuel Copilaș reușește să creeze rând pe rând tipologia leninismului generic sub chipuri din ce în ce mai deformatate ideologic: leninism revoluționar (în esență, cel al Războiului Civil și al inaugurării Uniunii Sovietice), leninism post-revoluționar (stalinismul ca o căutare crudă și despotică a leninismului adamic pierdut), leninism sistematic sau post-revoluționar (antileninism inconștient), leninism europeanizat (antileninism structural), leninism asiatic (Mao Zedong reface drumul chinez spre comunismul de război, fără îndoială, în afara oricărui război după 1948, totul pe modelul stalinist interbelic) și, *last but not least*, leninism postbolșevic (antileninism declarat și oficializat, în pofida aprecierilor sale de a regăsi spiritul lui Lenin, de către Mihail Gorbaciov). Legătura dintre aceste specii abstracte de leninism și modelul socioconstructivist în relațiile internaționale nu este realizată convingător, nici măcar la nivel de idei, de către Emanuel Copilaș, cu excepția singurului caz de leninism analizat pe larg de politologul timișorean: leninismul romantic, pe care ne-am ferit, într-un fel intenționat, a-l defini până în acest

¹³ *Idem.*

moment. O altă caracteristică a întregii demonstrații socioconstructiviste, reluată în celelalte două cărți la care vom face trimitere, vizează însușirea necritică a leninismului atunci când aceasta, prin vocile sale autorizate din PCUS, se autodefiniște pragmatic înainte și după 1917: societatea rusă, asemeni celorlalte societăți comunizate după 1945, nu este doar plastilina din care se modelează un întreg social conform planurilor avangardei proletariatului, unită într-o simfonie a centralismului democratic, ci un organism viu, ale cărui mișcări interioare schimbă și interacționează cu abstractul ideologic. Oricât ar susține Emanuel Copilaș această putere fantastică a ideologiei (transformată într-o ideocrație pseudo-inexpugnabilă – iată cum suntem numai la un pas distanță de critica comunismului de pe poziții politice conservatoare), PCUS primește de jos înspre elite suficient material ideologic de codificat, în conformitate cu relațiile sociale funcționale din cadrul economiei planificate a birocrăției de stat, pentru o reconfigurare a suprastructurii sociale într-o formă convenabilă și comodă maselor populare: cult al personalității, ierarhizare rigidă în cadrul societății stup, tradiționalism rural în mentalități, corespunzând noilor poziții în piramida stalinistă a diviziunii muncii. Departe de a fi leninism pur, reafirmarea festivă a simbolurilor și a cuvintelor cvasi-sacre leniniste demonstrează cât de imposibil sunt deja de actualizat moștenirea leninistă și practica bolșevică după 1924, 1928, 1937, până la ultima răsuflare, cea mai plină de adevăr, din 1991.

I. 3. Leninismul contingentelor istorice

Cu excepția Albaniei și Iugoslaviei, toate celelalte țări est-europene au fost sovietizate după 1945 cu sprijinul direct al trupelor de ocupație și prin colaborarea unei părți importante din forțele politice existente în fiecare țară (adunate sub steagul „fronturilor naționale”). Sintagma „democrație populară” este exportată și implementată de URSS pentru ca după 1950 cea de „republică populară” să își intre complet în drepturi. Începutul anilor 1950 sunt dedicați propagandei anti-titoiste și demonizării Partidului Comunist Iugoslav. România intră, în accepțiunea lui Emanuel Copilaș, după 1948, sub zodia leninismului post-revoluționar, pentru ca, după moartea lui Stalin, anii „incertitudinii” din 1953-1955 să fie considerați ca fiind definiți de un leninism pre-european și mai puțin de o genuină perioadă post-stalinistă. Ceea ce Emanuel Copilaș își propune să realizeze este cuplarea armăturii categoriale leniniste de la începutul tezei sale la o narațiune istorică cunoscută documentar. Din punct de vedere al practicii, autorul clasifică diferitele perioade ale regimurilor leniniste și, în aceeași măsură, dublează cu un întins material factual, preluat dintr-o literatură de

specialitate imensă și din surse inedite (datorate istoricului Michael Shafir), aceste clasificări ideologice.

Revoltele din Polonia și revoluția eșuată din Ungaria anulului 1956 confirmă începutul perioadei leninismului european, pe care majoritatea istoricilor îl integrează în etapa destalinizării partidelor comuniste. „Am văzut cum noua formă de leninism pe care Moscova încearcă să o impună „democrațiilor populare” s-a tradus prin amplificarea conflictelor politice din cadrul partidelor comuniste est-europene, fapt care le-a slăbit coeziunea, făcându-le și mai vulnerabile în fața ostilității populare. Încercând să facă față pretențiilor ideologice ale centrului, păstrând în același timp cadrul leninismului post-revoluționar – în ciuda existenței unor importante curente pro-reformiste – regimurile din Polonia și mai ales din Ungaria nu au mai găsit resursele necesare pentru a face față cu succes instabilității interne și asaltului mentalității „mic-burgheze”, dominantă în societățile pe care încercau să le conducă înspre viitorul comunist.”¹⁴ Momentul recunoașterii oficialităților PCUS-ului a abuzurilor și crimelor staliniste, în măsură să afecteze misiunea emancipatoare a partidelor comuniste, trece ca neobservat la București, unde Gheorghe Gh. Dej declară că „Noi nu avem pe nimeni de reabilitat”. Cultul personalității își va domoli intensitatea în a doua jumătate a anilor 1950, PMR demonstrând, conform lui Emanuel Copilaș și a majorității zdrobitoare a istoricilor anticomuniști, unitatea totală în jurul conducătorului și a modelului leninist de „unitate monolitică” a partidului.

Concluzia, care se poate trage din acumularea datelor istorice, se reduce la ideea conform căreia destalinizarea și reformarea PMR nu s-au realizat în același timp sau în același grad ca în celelalte partide comuniste est-europene, fiind mai degrabă un simulacru eficient (pentru conducerea PMR) a destalinizării din alte țări fraterne. Consolidarea puterii la vârful PMR era deplină după 1958, anul retragerii trupelor sovietice din Austria democrată și, prin urmare, din România sovietizată. Orice urmă de disidență și protest social fuseseră amuțite după anul 1956 în România, unde oricum populația acceptase, fără să sprijine sau să fie de acord în concepții, partidocrația leninistă. Cei care se opuneau verbal sau fizic regimurilor erau catalogați fie drept foști simpatizanți fasciști din partidele istorice defuncte sau al elementelor legionare cu comportament „huliganic” (deși PMR acceptase în rândul personalului de stat și chiar al Securității membrii, aleși politic sau numiți astfel, din fostele guvernări și vechiul aparat administrativ de dinainte de august 1944), fie nominalizați ca „mic-burghezi” vânduți imperialismului anglo-american și capitalismului mondial. PMR nu făcea

¹⁴ *Ibidem*, p. 201.

altceva decât să aplice, în interesul tovarășului Gheorghiu Dej și al apropiaților săi fideli, grila de lectură politică a realității importate din URSS-ul anilor 1945-1953. Emanuel Copilaș nu-și propune, deși suntem de părere că ar fi fost destul de interesant, să rezerve un subcapitol defascizării în România post-1944, mai ales având în vedere faptul că toate instituțiile statului fuseseră mai mult sau mai puțin implicate în politicile fasciste ale guvernărilor de după 1938. Arhitectura statului a fost, într-adevăr, redesenată și reclădită pe alte coordonate de PMR, însă birocrăția nu a suferit imediat schimbări radicale. Numărul celor care s-au „convertit” oportunist la noua stăpânire sovietică s-ar putea să nu fie acela al unei minorități superflue. Avansăm această posibilitate pentru simplul motiv că recrudescența discursului naționalist după 1965 a pornit, după cum ne asigură Emanuel Copilaș, nu numai de la Comitetul Central înspre masele populare, ci și *dinspre* acestea, prin intermediul unui set de concepții deja existent și adânc înrădăcinat mentalitar chiar și în „obsedantul deceniu”, spre vârful partidului și conducerii de stat. Mecanismele discursive ale anilor 1970-1980, analizate de unii cercetători amintiți de Emanuel Copilaș, sunt îndeajuns de similare cu unele exprimări, cvasi-fasciste, dar sigur nu de inspirație liberală, ale discursului public și oficial din intervalul 1940-1944, dacă nu chiar mai devreme de această perioadă.

Împrumutând tipologia propusă de Kenneth Jowitt pentru leninismul original rusesc, Emanuel Copilaș etapizează astfel comunismul românesc: „În primul rand, partidul transformă gradual societatea, în raport cu care se izolează concomitent pentru a păstra nealterat idealul revoluționar – în conformitate cu propriile principii ideologice și particularități locale. Apoi, regimul își consolidează puterea în cadrul societății, printr-o varietate de mijloace. În sfârșit, în etapa incluziunii, regimul încearcă să integreze societatea, nu invers, și să îi impună dezideratul revoluționar în măsură cât mai mare cu putință, înaintând astfel împreună, tot mai indistinct, înspre „construirea socialismului”, respectiv a comunismului.”¹⁵ La prima vedere, PMR-ul pare să fi acționat într-o direcție exact opună celei invocată mai sus: noul regim de după 1948 atrage de partea sa cât mai multe categorii sociale și adună sute de mii de membri de partid, pentru ca apoi să se concentreze pe stabilizarea regimului (prin metode punitive, dar și, în contrapartidă, recompensatorii) într-un orizont de timp neprecizat, iar, la final, îndeosebi după venirea la conducerea partidului a tovarășului Nicolae Ceaușescu, prin mobilizarea tuturor mijloacelor materiale ale statului cu scopul modificării societății românești în cadrul planurilor de industrializare și modernizare a

¹⁵ *Ibidem*, p. 246.

lumii românești, în continuare majoritar rurală. Cititorul are deseori impresia, probabil eronată, că latura istorică strict factuală este prinsă într-un pat al lui Procust de natură conceptuală, de pe urma căruia să iasă la suprafață scheletul comunismului românesc, care, pe de altă parte, este deja anticipat de trunchiul leninismului și multiplele sale crengi. „Coexistența pașnică” devine doctrina adoptată și de PMR la începutul anilor 1960. Scopul era de a contracara „tentativele perseverente de supranaționalizare a CAER”¹⁶, care ar fi dus, după cum am amintit, la o dependență crescută a PMR de Uniunea Sovietică. Cu toate acestea, naționalismul recuperat conjunctural de RPR, deși straniu pentru un partid internaționalist proletar, luptând în tranșee de partea leninismului revoluționar *ab origine*, nu are prea multe în comun cu versiunea sa naționalist-ceaușistă ce va urma. „Regimul nu urmărea să satisfacă interesele populației, ci interesele proprii, așa cum dovedește și cazul sovromurilor prin care care economia românească a fost exploatată din plin de către Moscova în primii ani de după constituirea PMR. Recuperarea naționalismului a fost operată conjunctural și, oferind rezultate îmbucurătoare, cum ar fi ameliorarea imaginii partidului în plan intern și internațional, a fost, gradual, extinsă. Național-comunismul românesc a apărut din rațiuni politice, nu datorită unor autentice convingeri naționaliste ale regimului; manipulând simbolurile mitologiei naționaliste a românilor, acesta a început prin a construi o interfață între regim și populație. De abia în perioada ceaușistă avem de-a face cu o naționalizare în profunzime a comunismului românesc, ba chiar cu o fascizare a sa.”¹⁷

Întrebarea rămâne, totuși, următoare: cum au putut supraviețui respectivele mituri naționaliste în anii 1950, dacă partidul era, într-adevăr, mânat de un leninism post-revoluționar (în realitate, de un aparat de partid și de un stat organizate după modelul stalinist dintre cele două războaie mondiale)? Emanuel Copilaș va propune un răspuns într-o altă lucrare despre *naționalismul socialist*¹⁸. În planul imediat al raporturilor cu URSS din cadrul CAER, lucrurile se prezentau altfel, punând astfel temelia regimului Ceaușescu în materie de politică internațională: „Distanțarea treptată de Moscova, concretizată prin activitățile mai sus analizate, a culminat în aprilie 1964 prin emiterea documentului care a rămas cunoscut sub numele, impropriu, așa cum am mai menționat, de „Declarația de independență”. Acesta făcea publice pozițiile PMR în raport cu principiile

¹⁶ *Ibidem*, p. 262.

¹⁷ *Ibidem*, p. 263.

¹⁸ Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Editura Polirom, Iași, 2015

care ar trebui să ghideze relațiile internaționale, indiferent de sistemul ideologic al statelor: neamestecul în afacerile interne, respectarea suveranității și a intereselor naționale, cooperarea neîngrădită pornind de la egalitatea în drepturi a fiecărui stat etc. De asemenea, Declarația admonesta ideologic, în termeni foarte duri, pretenția Moscovei de a coordona economiile statelor socialiste, pe care o eticheta drept prematură și lipsită de realism.”¹⁹ Ca atare, avem de-a face cu o admonestare ideologică (leninist post-revoluționară?) a URSS-ului, patria Revoluției Bolșevice, dar într-o cheie care merge dincolo de „sistemul ideologic al statelor”. În acest mod coerent și persuasiv, cititorul este introdus în hibridul ideologic al național-ceaușismului, care primește denumirea de leninism romantic din partea lui Emanuel Copilaș.

I. 4. Leninism romantic

Pentru Emanuel Copilaș, leninismul romantic este variantă *sui generis* a regimului comunist românesc din timpul lui Nicolae Ceaușescu. „Spre deosebire de leninismul post-revoluționar, comun, în ciuda unor firești particularități, tuturor regimurilor est-europene, leninismul romantic reprezintă o ideologie endemică pentru România, cu rădăcini adânci în trecutul naționalist al țării, dar, ca orice tip de leninism, orientat înspre viitor, nu înspre trecut.”²⁰ O chestiune centrală se poate pune dacă – întrucât curentele fasciste interbelice instrumentalizau trecutul tot în cadrul unei mișcări orientate spre o ordine socială inexistentă, fără antecedente reale în trecut, ci doar sub înfățișarea unor premoniții ce trebuiau îndeplinite ca program politic – simpla orientare spre viitor garantează și legitimează specificitatea leninismului. Fascismul are ca determinare un program futurist, cu valențe științifice. Completa însușire a leninismului ca doctrină utopică, fatal genocidară, apreciere pe care o găsim la toți detractorii contemporani ai oricărei forme de politică de stânga, cei care practică, de regulă, o credință esențialmente anticomunistă, se poate identifica în următorul citat: „Leninismul asediază realitatea „burgheză” prin mijloace ultrapolitice pentru a impune propria versiune despre finalitatea dezvoltării istorice, care este propriu-zis răpită în acest fel proletariatului. De aceea, pentru a reveni la problema inițială, leninismul urgencează permanent viitorul, pe care îl înțelege, așa cum am constatat, în manieră ideocratică, nu filosofică, așa cum procedează marxiștii.”²¹ Proiectul de modernizare

¹⁹ Emanuel Copilaș, *Geneza leninismului...*, p. 275.

²⁰ *Ibidem*, p. 283.

²¹ *Ibidem*, p. 284.

stalinist, menit să aducă tânăra societate sovietică cel puțin la nivelul de dezvoltare al țărilor capitaliste avansate, în mod deosebit Statele Unite ale Americii, împrumutat, *mutatis mutandis*, și de PMR/PCR ca leitmotiv în discursul oficial, devine parte integrantă a leninismului la fel de futurist. Tirania ideilor nu poate fi mai intensă decât slăbiciunea condițiilor obiective de realizare ale acestui măreț plan de inginerie socială.

În ciuda faptului că organicismul curentului romantic, dar și hiperindividualismul și etnicismul generației romantice în teoriile sale politice, în care se pot cel mult decela o nostalgie pentru vechile raporturi sociale feudale (ca, de exemplu, la conservatorii romantici), discutate de Emanuel Copilaș, nu se pot nicidecum armoniza cu doctrina leninistă (dar se poate aglutina pe partidul-stat inaugurat în URSS) decât în proporția în care liderii comuniști încetează întâi a fi marxiști, apoi leniniști, alegând, conștient sau nu, un drum similar celui fascist: cultul eroilor și martirilor neamului în decor industrial modern. Din nou, ne aflăm la o distanță neînsemnată de clișeul „gemenilor totalitari”, în care curentele fasciste sunt superpozabile celor leniniste. „În cadrul leninismului romantic, ca și în cazul leninismului asianizat, eroismul este reprojctat, în sens romantic, dinspre partid înspre lider. Sigur, retorica marxistă este în continuare utilizată, dar ea devine gradual un surogat, o cochilie pietrificată a marxismului clasic.”²² De ce nu putem să afirmăm același lucru și despre leninism ca fiind doar o simplă cutie de rezonanță pentru piesa muzicală, în esență antileninistă, care se asculta și se învață pe dinafară de auditoriul condamnat la tăcere și aplauze? Cum explicăm aseptizarea ideologică amintită de Emanuel Copilaș? „Sigur, demersuri în acest sens încep încă din faza consolidării, dar de abia acum obțin o pondere majoră în discursul oficial. Leninismul adoptă astfel trăsături fasciste, în sensul mai sus menționat, dar și prin faptul că recurge tot mai mult la o formă de naționalism pe care o vrea aseptizată ideologic – „patriotism revoluționar socialist”, în cazul leninismului romantic – pentru a câștiga legitimitate și securitate, de care duce o peremptorie lipsă.”²³ Melanjul dizarmonic între un naționalism românesc cu resurse discursive aflate în interbelic și leninismul internaționalist, revoluționar, de parcă fascismul nu ar fi avut în felul său o componentă mobilizatoare orientată spre o socialitate modernizatoare, una însă antiburgheză, înca de făurit, constituie, după Emanuel Copilaș, o unitate fezabilă conceptual.

Nicolae Ceaușescu își probează calitatea de strateg al „disidenței

²² *Ibidem*, p. 294.

²³ *Ibidem*, p. 296.

calculate” cu ocazia invadării trupelor Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia anului 1968. Relațiile diplomatice „prestigioase” cultivate cu țările occidentale devin o problemă de interes național pentru Ceaușescu. După „zenitul comunismului românesc” din august 1968, Nicolae Ceaușescu aduce pe lume doctrina leninismului romantic. Paginile de istorie vor surclasa pe cele de analiză politologică în acest punct al tezei de doctorat. România începuse să construiască socialismul, de extracție eminentemente românească, având ca material probatoriu ideatic antice căpetenii de triburi sedentare, domnitori medievali creștini, haiduci ocazionali, întreaga recuzită a naționalismul precomunism exacerbat, totul fiind îndeplinit într-o singură țară. Desigur, toate acestea se realizau, susține Copilaș, în marginile doctrinei leniniste, adaptată la un naționalism etnicist atât de acut încât cu greu putem să găsim ceva similar în celelalte state ale Blocului Estic.

Relațiile cu Uniunea Sovietică, care, deși a dat semne de naționalism accentuat în politica sa internă în ultimii ani de tiranie stalinistă nu poate, totuși, rivaliza cu leninismul romantic românesc de după 1971, sunt la cote minime de prietenie, situație care se va repeta, într-o altă circumstanță a politicii internaționale, după 1985. „Leninismul romantic este deci cu adevărat *independent* din punct de vedere ideologic, (...) reușind să iasă progresiv de sub tutela leninismului post-revoluționar de factură sovietică.”²⁴ În privința cetățenilor RSR, Copilaș atrage atenția asupra pasivității politice a acestora, pasivitate care se dorea schimbată cu spiritul revoluționar militant leninist, din partea conducerii PCR, dar care ecrana, de fapt, adevăratele pulsuni burgheze, care fie nu fuseseră eviscerate într-un sfert de secol de progres economic, fie luaseră ființă chiar în incubatorul social al RPR-ului/RSR-ului leniniste, ceea ce demonstrează o rezistență nefirească a unor instincte „burgheze”, mai ales într-o țară cu o pătură burgheză nesemnificativă statistic înainte de 1948. Conservatorismul latent sau explicit al unei societăți agrare tradiționale nu dispare nici în anii 1950, nici mai târziu, dar de ce și cum ar putea această moștenire socioculturală a unei ordini sociale anterioare, prea puțin burgheză, să fie totuși catalogată tocmai „burgheză”, fără ca acest termen să nu fie doar invenția autojustificatoare a propagandei de partid, Emanuel Copilaș nu ne arată. Odată cu anii 1980, apele se despart din punct de vedere ideologic: șicanarea occidentală în legătură cu principiile drepturilor omului, temeinic „burgheze”, în locul mult mai generosului „umanism socialist”, conduce la o eliminare aproape completă a pretinsului leninism romantic, parafat și

²⁴ *Ibidem*, p. 337.

practicat ritualic de Nicolae Ceaușescu și, mai mult ostentiv și siliți de împrejurări, de vârfurile PCR-ului. „Se poate observa acum că tonul propagandistic devine ultranaționalist, dimensiunea sa materială, leninistă (munca solidară a „poporului” pentru edificarea socialismului) nefiind încă mai pronunțată decât viziunea romantică a unei patrii a cărei devotament și mărinimie sociale au fost înșelate de către mașinațiunile capitalului mondial și de „conștiința socialistă” insuficient dezvoltată a unor membri ai societății. În aversiunea față de ceea ce este „tipic negustoresc”, leninismul romantic se află clar la punctul de confluență dintre leninism, romantism și fascism, indiferent de ordinea acestora.”²⁵

Societatea de dedesubt, raporturile sociale existente, baza materială a regimului, nimic din toate acestea nu pot determina și nu se pot oglindi în leninismul romantic al lui Nicolae Ceaușescu, căpitanul navei din statul platonician. Puterea ideilor este absolută și unitatea dintre gândire, simțire și acțiune, depășirea fatală a contradicțiilor sociale, nu se mai poate împlini decât prin implozia sistemului comunist, ceea ce se va și realiza în doar câțiva ani. Dar, întorcându-ne la text, aflăm, de asemenea, că Nicolae Ceaușescu, cel care probabil a dezvoltat cel mai entuziasmant cult al personalității din Europa de Est, omologat și de prezența sa în calești regale londoneze sau în ipostaze purtând sceptrul monarhilor dintotdeauna, continuă să rămână un revoluționar, de inspirație leninistă și cu profunde aspirații romantice, până la capăt. „Umanismul socialist, așa cum îl înțelegea Ceaușescu, era în primul rând revoluționar, adică bazat pe indispensabila dinamică socială orientată proiectiv în absența căreia leninismul romantic nu poate supraviețui, nemaivorbind de a își pune în aplicare planurile de transformare radicală a României și, eventual, a întregii lumi.”²⁶ Răstimp, tematica iredentismului maghiar și xenofobia cu reverberații antisemite pătrunseseră chiar și în imaginarul autorităților de stat. Securitatea statului, din brațul înarmat direcționat împotriva inamicilor proletariatului mondial și a claselor exploatare avute, cum fusese gândită la început de Lenin, devine, în accepțiunea românească, de anii 1980, a termenului, instrumentul națiunii socialiste îndreptat contra virtualilor dușmani ai patriei, ceea ce nu poate decât reîntări „idealul revoluționar pentru leninismul romantic”, un motiv în plus pentru a-l considera pe „secretarul general al PCR (...) un autentic leninist”²⁷. „Poporul muncitor unic” și prezența unor exprimări, din care fiecare concept leninist fusese

²⁵ *Ibidem*, p. 420.

²⁶ *Ibidem*, p. 422.

²⁷ *Ibidem*, p. 426.

denaturat pentru a exprima, în același timp, ambițiile criptofasciste ale lui Nicolae Ceaușescu asupra națiunii și glosarul de termeni sovietici, nu este investigat decât în descendența leninismului romantic. Politica „diplomației multilaterale” cu țările din Lumea a Treia, în mod special a celor de pe continentul african, completează tabloul megalomaniei unei națiuni socialiste, care se preconiza că în câteva generații va intra în clubul select al țărilor dezvoltate (o țară „mediu dezvoltată” în anii 2000). În cele din urmă, ideologia leninistă este incompatibilă cu piața liberă. Mesajul său final este unul de modificare aproape genetică a naturii umane: o nouă condiție ontologică îi va lua locul celei învechite, „burgheze”. De aici rezultă natura pe bază de „alcool” a construirii comunismului, la fel de necesar precum publicitatea în capitalism (citatul din Vasile Ernu apare într-un context similar și în *Națiunea socialistă*).

Pe de altă parte, oricât de înrudit este acest punct de vedere atotcuprinzător cu cel întâlnit în cărțile unui politolog neoconservator, bunăoară, Vladimir Tismăneanu, Emanuel Copilas reface, pe final de studiu, schema leninismului romantic, în care genul proxim și diferența specifică se suprapun și se neagă reciproc. „Dacă leninismul sovietic a distorsionat atât de mult marxismul, politizându-l și ideologizându-l deopotrivă, leninismul romantic a făcut pași mult mai mari în această direcție. Asta deoarece, pe lângă interpretările leniniste ale marxismului, avem de-a face în acest caz și cu romantism, naționalism și fascism.”²⁸ Având în vedere dificultatea rațională a acestui compozit contradictoriu de naționalism romantic și leninism, Emanuel Copilaș reia parte din temele din *Geneza leninismului romantic în Națiunea socialistă*.

II. Naționalismul socialist – un *catchword* leninist?

Particula centrală a leninismului romantic, adică a național-ceaușismului, este, fără doar și poate, națiunea. În primul capitol al *Națiunii socialiste. Politica identității în Epoca de Aur*, Emanuel Copilaș trece în revistă, cu luxul de amănunte obișnuit, principalele contribuții în literatura de specialitate a națiunii și naționalismului. Ruptura care s-a produs în tabăra istoriografică asupra națiunii se poate surprinde în întrebarea: „Dacă există o etnie dată, în trecerea ei la națiune, ce se mai conservă din acea etnie primordială?” Pe de o parte îi situăm pe perenaliști (perennialism sau primordialism), care „sunt adepții continuității simbolice și culturale dintre

²⁸ *Ibidem*, p. 557.

etnie și națiune”²⁹. Chiar dacă statul modern se folosește de o formă evoluată a etniei, aceasta se topește și se regăsește îmbunătățită în esența națiunii organizate într-un teritoriu suveran. „Le despart un sentiment al teritorialității mai accentuat în cazul ultimului, o cultura publică imposibilă în cazul etniilor, bazate cel mult pe culturi comune și un drept public cu mult diferit de normele și obiceiurile etniilor”³⁰. Națiunea este deci o „etnie politicizată”, statală sau în curs de metamorfozare într-un stat. Emanuel Copilaș subliniază diferențele dintre perenialisti, care nu sunt defel minore, însă, în ciuda atâtor deosebiri în definirea noțiunii de etnie, aceasta este socotită ca având o soliditate interioară incontestabilă, pe care orice adăugire ulterioară nu o poate modifica decât într-o prea mică măsură. De cealaltă parte a disputei se află moderniștii sau instrumentalistii, pentru care națiune este un construct ideologic relativ recent, aflat într-o interacțiune specifică cu piața națională nou constituită sau pe cale de omogenizare a piețelor rurale rarefiate și subdezvoltate, cu organizarea și instituțiile statului capitalist modern. Este vorba de „o poziție bazată pe un set de argumente contrare perenialismului și unde relația etnie-națiune este una contingentă, arbitrară și de cele mai multe ori pur și simplu născocită”³¹. Unitatea elementară a etniei, care este la rândul ei un produs superior al mai multor triburi amestecate într-o formă politică nouă, recognoscibilă în proximitatea timpurilor recente, nu are suficientă consistență internă pentru a rezista peste timp. Națiunea este doar istoria contrafăcută cu argumente suprasensibile și iraționale a întregului cultural fragmentar din trecut, condensate, în mod falsificator, în expresii precum specificului național, care este diferențiat în măsura în care piețele naționale sunt prinse în conflicte și în schimburi reciproce, nu întotdeauna avantajoase pentru toate părțile implicate, pe piața mondială. Astfel, cum rezumă Emanuel Copilaș una dintre categoriile școlii moderniste, economia modernă creează națiunea și, în aceeași mișcare, desfășoară sintetic etapele sale anterioare. „Diviziunea muncii creează o piață internă și una internațională, sporind astfel comerțul care stă la baza întregului sistem industrial, iar naționalismul maschează inegalitățile și abuzurile noilor proprietari, burghezi, în alianță cu guvernele, configurând o identitate nouă, comună atât angajatorilor, cât și celor angajați”³². Națiunea nu mai este doar emanația spiritului popoarelor, precum, în manifestările sale multiple, la perenialisti, ci, într-un sens

²⁹ Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă...*, p. 24.

³⁰ *Ibidem*, p. 26

³¹ *Ibidem*, p. 29.

³² *Ibidem*, p. 32.

materialist, rezultatul suprastructural, imprimat în conștiința oamenilor, a forțelor și a raporturilor socioeconomice dintre cetățenii aceluiași stat, conștiință eșafodată de ideile dominante ale clasei celei mai bogate și mai puternice în respectiva societate în acel moment dat. Cu excepția națiunii franceze, creată odată cu Revoluția Franceză, și a celei americane între 1765 și 1783, ambele văzând în națiune mai mult universalitatea dreptului secular modern (sau „burghez”) decât vreo eternă etnicitate, celelalte naționalisme au înglobat viziunea etnocentrică, a purității nației și a luptei politice pentru etnicitate, în virtutea acaparării „naturale” a mai multor teritorii, a administrării suverane a cât mai multe populații aservite și a folosirii resurselor naturale disponibile. Deși nu este nici pe departe singura prinsă în mirajul esențelor absolute, națiunea germană a fost cea care a dezvoltat într-un mod exagerat și radical această politică naționalistă în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a veacului trecut. Drept urmare, în urma enumerării principalilor teoreticieni ai națiunii și naționalismului, „se poate discuta, despre un naționalism politic, liberal, rațional, universal, constituțional, voluntarist, emancipator, contrapus unui naționalism cultural, etnic, colectivist, tiranic, non-liberal, mistic, autoritar, șovinist și patriarhal”³³. Firește, conform unora dintre unghiurile de natură metodologică, naționalismul civic poate fi la fel de exclusivist în exercițiul cotidian al puterii unui stat modern precum cel afixat cu obstinție de fideliul absolutismului neamului și al nației.

În cele din urma, Emanuel Copilaș, după un tur al celor mai notabile poziționări de filozofia istoriei națiunilor, se plasează de partea taberei moderniste în privința genezei națiunii moderne. „Naționalismul este un program politic bazat mai degrabă pe crearea decât pe recuperarea unor identități etnice, iar maniera în care face tot posibilul și reușește deseori să fie confundat cu națiunea reflectă tocmai nevoia acerbă a acestuia de legitimare și popularitate. Anumite continuități simbolice nu presupun corelativ continuități identitare; partidele și regimurile populiste care utilizează până la refuz discursul democratic nu sunt și nu vor fi vreodată exponente ale democrației, la fel cum nici partidele comuniste nu vor reprezenta niciodată în mod autentic proletariatul sau poporul în ansamblu”³⁴. Se poate, desigur, afirma că orice reprezentare nu este unitatea dintre subiect și obiect, ci non-identitatea lor mobilă. Emanuel Copilaș face, în mod repetat, trimitere la speciile diferite de naționalism liberal, conservator, fascist, pe care le redă sub raportul diverselor lor teoretizări

³³ *Ibidem*, p. 37.

³⁴ *Ibidem*, p. 44.

anglo-saxone. Despre relațiile naționalismului cu marxismul, de altfel, opinie canonizată în rândul partidelor Internaționalei a II-a (fără efect atunci când s-a decis votarea creditelor de război în Franța și Germania anulului 1914) și apoi remaniată pozitiv de austro-marxiști, lucrurile sunt la prima vedere asemănătoare cu cele ale partizanilor modernismului: „Națiunea reprezintă deci, în accepțiunea cea mai largă a filosofiei marxiste, o formă vetustă de înțelegere a societăților umane, una care camuflează „lupta de clasa” a cărei câștigătoare în era capitalistă era nimeni alta decât burghezia. Naționalismul este un fenomen al epocii moderne și, ca orice ideologie, aparține suprastructurii.”³⁵

Cum poate coabita naționalismul primordialistilor cu cel al modernistilor, de regulă, dar nu numai, inspirați de critica marxistă a societății moderne? Fără juxtaponeri și interferențe intenționat contradictorii, cele două interpretări sunt în mod limpede antagonice, anulându-se reciproc. Pentru a introduce leninismul ca răspunzător de această ambivalență stridentă, Emanuel Copilaș face următoarea comparație: „Iată numitorul comun al marxismului și naționalismului: statul, acapararea statului și revendicarea lui în numele întregii societăți, fie din perspectiva națională, a unui trecut glorios și a unui prezent independent, fie din perspectiva marxistă, a unui trecut mai puțin glorios și chiar irelevant, a unui prezent promițător și a unui viitor într-adevăr independent, la nivel general, global, nu particular în sensul de național”³⁶. *Primo*, naționalismul și marxismul sunt cel mult filozofeme antinomice și nu doresc să pună mâna pe nimic, activitate pe care o fac eventual naționaliștii și marxiștii. *Secundo*, naționaliștii fasciști și, în contraexemplu, liberalii naționaliști cuceresc puterea în stat în vederea implementării unor politici sociale diverse. Fascismul sau nazismul nu se reduc numai la naționalism, după cum nici un partid liberal, cu înclinații naționaliste, nu rămâne doar național în exercitarea puterii, având o întreagă viziune prealabilă și unitară despre individ și societate în istorie. De altfel, națiunea nu este niciodată statul în regimurile totalitare, ci partidul unic, trup și suflet unite cu societatea pe care o definește. Nu ceea ce se spune în numele națiunii contează, ci ce se face în numele ei, iar aici diviziunea muncii și tipul de proprietate asupra mijloacelor de producție dintr-o societate probează fracturile imanente unei societăți capitaliste, nu omogenitatea discursivă a elitelor naționaliste. *Tertio*, marxismul privește naționalismul, inseparabil de ramificațiile sale, ca pe o eludare și escamotare a realei diviziuni dintre

³⁵ *Ibidem*, p. 58.

³⁶ *Ibidem*, p. 61.

clasele sociale, corespunzătoare relațiilor de producție, repartiție și consum dintr-o anumită societate. *Quarto*, revoluția socialistă a viitorului este în teoria marxistă realizată de către clasa proletară, iar statul burghez este cucerit și distrus de către aceasta. Proletarii se neagă pe ei înșiși în calitate de clasă socială creată de burghezie, contestând existența oricărei alte clase și chiar a istoriei precedente, care este una exclusiv a devenirii claselor sociale. Națiunea proletară este o dublă contradicție în termeni marxiști, mai ales după momentul suprimării contradicțiilor sociale reale prin intermediul revoluției: națiunea este perdeaua de fum a claselor avute, extinse, iar proletariatul devine o piesă în muzeul sociologic al omenirii. Considerăm că este folositor un citat ceva mai extins pe această temă spinoasă: „Proletariatul cucerește puterea de stat și transformă mijloacele de producție mai întâi în proprietate de stat. Dar prin aceasta el se desființează pe sine însuși ca proletariat, desființează toate deosebirile de clasă și toate antagonismele de clasă – așadar și statul ca stat. Societatea de până acum, care se mișcă în cadrul antagonismelor de clasă, avea nevoie de stat, adică de o organizație a clasei exploatoare respective pentru a menține condițiile ei exterioare de producție, adică pentru a ține, prin forță, clasa exploatată în condițiile de oprimare determinate de modul de producție existent (sclavagism, șerbie sau iobăgie, munca salariată). Statul este reprezentantul oficial al întregii societăți, concentrarea ei într-un organism vizibil, dar aceasta numai un măsura în care era statul clasei care reprezenta în epoca respectivă întreaga societate: în antichitate statul cetățenilor stăpâni de sclavi, în evul mediu statul nobilimii feudale, în vremea noastră statul burgheziei.”³⁷

Naționalismul apare ca legitimarea simbolică a societății prin prisma conștiinței de sine a elitelor sale politice și economice, care sunt invariabil, în modernitate, proprietarii mijloacelor de producție aferente. Dacă această clasă socială singulară controlează întreaga societate (universalul) prin termenul mediu, reprezentat de stat, ca unic actor economic important (regimurile fasciste și cele sovietice) sau dacă aceeași elită domină societatea (ca general universal, din care clasa dominantă face, totuși, parte) prin intermedierea aparatului de stat, care apară, susține și protejează interesele economice ale unor oameni de afaceri privați, cei care sunt împreună actorii economici cei mai semnificativi din punct de vedere social, singura deosebire – peremptoriu una hotărâtoare – constă în prezența competiției (citește contradicției) dintre persoane în sânul clasei capitaliste însăși.

³⁷ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Editura PMR, 1952, pp. 329-330.

Naționalismul, chiar și într-o formă benignă (cu atât mai mult în epoca imperialismului de la finele secolului al XIX-lea), este de folos clasei capitaliste atunci când avutul și reproducerea pașnică a acesteia sunt amenințate de alte piețe naționale în extindere, deci ciocnirea brutală în exterior dintre naționalisme conține lupta din interior a clasei capitaliste *in toto* asupra piețelor naționale existente (care tind să devină, din pricina unității interne a pieței ca sistem, supranaționale, adică regionale și, printr-o negare ulterioară, globale). Naționalismul fascist și cel sovietic (din perioada târzie a stalinismului) nu cunoaște concurența internă a clasei capitaliste, însă confruntarea politică pentru putere în partidul unic indică aceeași mișcare de a prezerva elita prin mijlocirea statului, doar că de această dată lupta pentru supremația asupra societății se face întât politic și abia apoi economic, deși puterea de decizie economică a elitelor fasciste sau sovietice, fiind concentrată în eșalonul superior al partidului, este infinit mai mare decât cea a statului aservit clasei capitaliste, divizată în interior, dar nescindată, privită din exteriorul ei.

Cum tratează Lenin această poziție antinaționalistă a marxismului ortodox? Emanuel Copilaș ne furnizează un posibil răspuns la această problemă: este chiar aceeași definiție a leninismului pe care o întâlnim în prima lui carte, cu toate că, în pofida monstrului organizatoric care a fost PCUS, în stare să absoarbă, cel puțin arhitectural, o doctrină naționalistă (și chiar una fascistă, dacă discutăm numai în termeni de structură politică a partidului-stat), nu găsim urme de naționalism, de șovinism „velico-rus”, de cult al strămoșilor și alte mitologeme fondatoare, atâta vreme cât Lenin însuși trăia. Aceeași observație poate fi făcută chiar pentru o lungă perioadă de timp din regimul stalinist ce a urmat. „Spre deosebire de revoluția socială marxistă, revoluția lui Lenin este una pur politică. Asta deoarece proletariatul nu mai dezvoltă solitar o conștiință de clasă, ci trebuie asistat în acest proces de un partid format din „revoluționari de profesie”, fanatici în devotamentul pentru și în disciplina manifestată față de idealul revoluționar (...). În cadrul partidului, regulile sunt luate după principiul „centralismului democratic”, adică problemele sunt dezbătute până se decide asupra unor soluții: odată adoptate, soluțiile nu mai pot fi contestate de absolut niciun membru. (...) Mai mult, pretinzând că luptă în numele idealurilor muncitorilor, după ce au ajuns la putere, bolșevicii (...) au instaurat o dictatură care nu a reflectat altceva decât propriile interese de clasă, o clasă în curs de birocratizare și de stabilizare concomitent cu trecerea de la leninism la stalinism. (...) Astfel, leninismul devine în termeni marxiști o ideologie: pretenția că exprimă interesele întregii societăți, urmând ca, odată cu progresul global al revoluției, să devină vocea umanității în ansamblu,

este falsă. Leninismul se comportă deci exact ca burghezia, utilizând o retorică universalistă pentru a exprima interese pur particulare (...).”³⁸

Argumentul ne este familiar din *Geneza leninismului romantic*, cu toate că aceste raționamente cunoscute se lovesc, din nou, de istoria tulbure a întemeierii statului sovietic. Judecând strict în conjunctura războiului civil ce a urmat anului 1917 și a relațiilor sociale din Rusia în curs de destrămare statală, și nu în termeni supraistorici, atemporalii (ceea ce un marxist de statura intelectuală a lui Lenin nu și-ar fi permis niciodată), argumentația leninistă nu numai că este rațională, ci și adevărată. Dacă acesta este cazul, tot rămâne de lămurit modul în care leninismul (ca praxis al puterii) se transformă într-un corp doctrinar cvasi-teologal, ca teorie a politicii comuniste. O posibilă, dar nu unică, explicație se poate afla în afirmarea personalității lui Stalin în PCUS și, în mod reciproc, în puterea economică asupra societății pe care o deține, într-o proporție din ce în ce mai mare, birocrăția partidului-stat. Având în vedere eșecul și ororile regimurilor comuniste reale, stigmatizarea îndreptățită a lui Lenin urmează ca un *argumentum ad fortiori*. În plus, în critica marxistă, ideologia nu poate fi niciodată rezultatul unui efort intelectual individual, fiind numai o sinergie a funcțiilor politice și economice dizarmonice existente într-o societate anume. Ar însemna să-l deprivăm pe Lenin de inteligența sa naturală imaginându-ne că nu cunoștea această latură aproape banală a criticii ideologiilor burgheze realizată de Marx și Engels. Dihotomia pe care o aduce Emanuel Copilaș în sprijinul totalitarismului leninist dintre „naționalismul burghez” și „naționalismul proletar”, întrebuințată de Lenin în articolele sale, scrise pentru a lămuri o confruntare concretă și temporară, înseamnă a credita, nu mai puțin ca orice alt ideolog stalinist, dogmatizarea operei de pamfletar lui Lenin, operație, de altminteri, dusă cu rezultate notabile (în materie de dogmatism) până la capăt de urmașii și colaboratorii săi pe linie de partid.

Nici miza păstrării intacte a teritoriilor subjugate de defunctul Imperiu Țarist nu se aplică întru totul în cazul particular al lui Lenin, știindu-se de multă vreme în literatura academică despre conflictul dintre comisarul naționalităților, Stalin, și Lenin cel grav bolnav, pregătindu-se să moară, pe acest subiect tenebros al populațiilor din fostul Imperiu. URSS pierduse suficient de mult din suprafața sa în 1918, cu ocazia tratatului de pace de la Brest-Litovsk, pentru ca rusofilia, chiar și voalată, să nu fie în centrul preocupărilor Președintelui Sovietului Comisarilor Popolari din URSS. În pofida preluării analizei „discursului hegemonic” propusă de filozoful

³⁸ Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă...*, p. 66.

Ernesto Laclau, Emanuel Copilas fetișizează reflexia realității în actele de vorbire ale partidelor comuniste în schimbul dispunerii împreună a esenței politice și a ființei economice a acestora într-un concept care să nu lase contradicțiile în suspensie, într-un infinit rău hegelian.

Astfel, odată instalați pe drumul deschis încă din *Geneza leninismului romantic*, termenul de națiune nu are decât să urmeze bornele analitice din prima carte a lui Emanuel Copilaș. Diversele curente intelectuale naționaliste din România precomunistă sunt amintite și elaborate doctrinar în așa fel încât acestea sunt abordate în completă ruptură cu nivelul de dezvoltare și ansamblul relațiilor sociale funcționale în rândul generațiilor care le-au conceput. Posibilitatea ca națiunea să fie un construct politic artificial, după ce chiar autorul ne-a înșirat teoriile unor moderniști în privința națiunii și naționalismului, în evoluția școlilor de gândire socială în România, nu este luată în considerare cu seriozitate de Emanuel Copilaș. Mai mult de atât, patriotismul proletar sovietic și lupta împotriva cosmopolitismului din PCUS stalinist nu sunt plasate în raport cu evenimentele politice de pe scena europeană după 1933 sau cu criza economică din SUA aceleiași perioade, cu modificările geopolitice majore de după 1939 și, chiar decisive pentru ordinea mondială, de după 1945. Ideologia se autogenerază într-un spațiu etanșizat de dimensiunea unui univers paralel. Conexiunea cu ideologia leninistă este subreprezentată în aceste pagini. De fapt, dacă ceva atrage atenția ca inedit în *Națiunea socialistă*, acest lucru se referă chiar la atenuarea paradigmei leniniste și echilibrarea ei de naționalismul primordialist îmbrățișat cu pasiune de dictatura lui Nicolae Ceaușescu în România.

Paginile de istorie empirică a industrializării și colectivizării forțate ale anilor 1950, inspirate parțial din primul volum al lui Emanuel Copilaș, sunt deosebit de instructive și se prezintă ca un breviar reușit în materie de ceea ce s-a scris de istoricii care au aprofundat subiectul. Politica PMR/PCR față de minoritățile naționale din România comunistă este descifrată tot în cheia leninismului funciar: întâi cel post-revoluționar, integrator, din regimul dejist și apoi cel de factură romantică, cu accente xenofobe și aplecat spre omogenizarea controlată a națiunii române, îndeosebi cu minoritatea maghiară. Bătălia pentru poziția dominantă în cadrul PMR dintre conducerile „autohtone” și cele „alogene” este deja cunoscută din *Geneza leninismul romantic*, iar Emanuel Copilaș o reia, asigurându-ne încă o dată că naționalitatea sau etnia combatanților era una secundară. „Astfel, pentru Michael Shafir, Dennis Deletant, Vladimir Tismăneanu, Liviu Țîrău sau Liviu Rotman, lupta pentru putere care a zdruncinat PMR și s-a soldat cu neutralizarea politică a celor trei lideri de partid cu stagii cominterniste a

fost una haotică, în care taberele nu erau omogene, compoziția lor schimbându-se permanent (...) în baza unor înclinații personale sau facilități politice, nicidecum datorită naționalităților oponentilor”³⁹.

Deplasarea trupelor staționate în interiorul granițelor României în 1958 este un alt episod cunoscut, reiterat prin lupa naționalistă, de pe urma căruia concluzia este una singură: despotismul stăpânilor PMR nu mai avea nevoie de sprijinul armat al URSS. Populația acceptase și participa activ la parcursul comunist al societății. „Abilitatea cu care elita politică română a reușit să întâmpine provocările majore la adresa stabilității sale în anii 1950 și chiar să se consolideze nu trebuie suprapusă unor eventuale tendințe de naționalism (în sensul non-leninist, burghez, al termenului) sau de anti-sovietism. Dimpotrivă, strategia analizată a adus beneficii de natură exclusiv politică; rolul conducător al Uniunii Sovietice nu era deocamdată negat, și nici în plan intern, cimentarea regimului (...) nu echivala sub nicio formă cu vreun puseu naționalist, în sensul de xenofob. RPR, având un deceniu de existență, nu făcea decât să susțină un îndelungat și dificil examen de maturizare.”⁴⁰

Anti-titoismul, Revoluția Maghiară reprimată, disputele din cadrul CAER și conflictul sino-sovietic sunt tematici pe larg dezbătute în întinderea lor încă din *Geneza leninismului romantic*. Naționalismul iese la suprafață, dar este miscibil cu doctrina leninistă. „De abia odată cu instalarea regimului Ceaușescu la putere suprapunerea dintre partid și națiune va căpăta, cu timpul, și o vădită tentă xenofobică, sensul leninist al patriotismului și națiunii fiind dublat, nu înlocuit – așa cum consideră Verdery (...) –, de un sens ultraconservator cu valențe fascizante.”⁴¹ Naționalismul leninist, de extremă stânga, pentru a folosi sintagma lui Emanuel Copilaș, se afirmă sporit în atmosfera intelectuală și politică a României după 1965. De ce se întâmplă astfel? „Naționalismul reprezenta deci singura ideologie cu potențial hegemonic prin care PCR și-ar fi putut consolida dominația asupra subiecților politici, transformându-i din simpli cetățeni în revoluționari și patrioți.”⁴²

Probabilitatea ca naționalismul să fi fost chiar expresia politică a societății românești, care, în cele din urmă, se contopește ritualic cu partidul, și că naționalismul rezidual precomunism, alături de simbolistica fascistă, să fie singurul tipar ideologic colectiv, pentru care pleda intelighenția

³⁹ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 138.

⁴¹ *Ibidem*, p. 149.

⁴² *Ibidem*, p. 153.

națională, este luată în considerare cu sagacitate de Emanuel Copilaș, dar numai subsumată leninismului PCR-ului. În definitiv, cum ar putea ca națiunea, conceptualizată în cheie romantică etnicistă, să critice naționalismul burghez șovin când, în mod determinant, ambele sunt derivatele unei esențializări *a priori* a națiunii? În viața cotidiană, poporul român nu accepta totuși ideologia oficială, ci o suporta, consolidând naționalismul pseudo-hegemonic al conducerii de partid și de stat: „prin însăși rezistența pasivă la discursul oficial, cetățenii acționau politic, în accepțiunea atotcuprinzătoare atribuită de naționalismul pseudo-hegemonic termenului, obișnuindu-se progresiv să mimeze discursul oficial ca formă de adaptare la condițiile politice existente.”⁴³ Cu această ocazie, Emanuel Copilaș descoperă o nouă contradicție în regimul leninismului romantic, pe care o va dezvolta în ultima sa carte: cea dintre revoluția socială proclamată de Nicolae Ceaușescu întru „instaurarea comunismului” (ultimul revoluționar în RSR este secretarul general, deci, pentru Copilaș, un „disident” nerecunoscut în cadrul propriului partid) și cetățenii patriei, suferind *in corpore* de „individualism mic-burghez”. În a doua jumătate a anilor 1970, panaceul disfuncțiilor din economia de stat și morbul antipolitic al cetățenilor, prea puțin, spre deloc incomodați de simfoniile solemne, televizate și orchestrate pe stadioane, ale leninismului romantic, era, indubitabil, „patriotismul revoluționar socialist”.

Dacă națiunea socialistă era proiectul de țară al tovarășului Nicolae Ceaușescu, de ce, totuși, să denumim ideologia dominantă leninism romantic, când am fi mai degrabă tentați, prin simplă și superficială contaminare verbală, să o asociem cu național-socialismul german? Desigur, nu are rost să depășim limita unei vecinătăți verbale încărcate de sarcasm istoric. „Dezvoltarea patriei socialiste avea ca forță motrice principală nu hidrocarburile, nu materiile prime ale căror prețuri explodaseră în a doua jumătate a anilor 1970, îngrijorând profund conducerea de la București deoarece industrializarea accelerată a RSR era dependentă de petrolul, gazele naturale și cărbunele de import, nu ajustarea macroeconomică la noile tendințe internaționale, ci „iubirea de patrie”.”⁴⁴ Faptul că lucrurile nu au stat nici măcar ironic în această modalitate simplistă o demonstrează Cornel Ban în analiza economiei politice ceaușiste⁴⁵. Dacă la capătul celor patru decenii de regim sovietic românesc festivalul debordant, dedicat cultului conducătorului suprem și al națiunii slăvite, nu mai contenea în

⁴³ *Ibidem*, p. 159.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁵ Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare...*, pp. 49-55.

discursul public, cum se mai leagă această stare de fapt cu ideologia leninistă? Evacuarea marxismului era patentă. „Nu se mai păstrează, în aceste expuneri bombastice și infatuare, nici măcar rudimentele metodologice marxiste utilizate înainte de 1965 (...).”⁴⁶ Leninismul romantic a secretat, din ceea ce susține Emanuel Copilaș, protocronismul, dacismului, tracomania și fictiva ascendență medievală a conducătorului, erou și geniu național, Nicolae Ceaușescu. Nicolae Iorga și Mihai Eminescu, „precursor al marxismului est-european”⁴⁷ în vulgata ceaușistă, sunt invocați în ritualurile cântării românismului de către partid, fără ca acesta să își piardă un atom din spiritul revoluționar leninist. „Națiunea, apariția, dezvoltarea și consolidarea ei devin forțe motrice ale istoriei, înlocuind dialectica modurilor de producție (comuna primitivă, Antichitate, feudalism, capitalism) a căror succesiune ar fi culminat cu revoluția globală și crearea unei lumi lipsite de diviziuni de clasă în filozofia politică a marxismului clasic. În manieră tipic leninistă, revoluția este mutată de la nivelul structurii la nivelul suprastructurii, statul întruchipând națiunea transformându-se în principalul actor al istoriei în curs de emancipare.”⁴⁸ Leninismul pare a fi un antimarxism fățiș, ceea ce i-a scăpat, pare-se, lui Lenin însuși.

În altă ordine de idei, Emanuel Copilaș minimizează din nou sensul modernist, inovator, voluntarist și întâmpinând viitorul cu optimism al fascismelor europene interbelice, considerând că acestea erau cantonate în trecut și într-un defetism moral atotputernic față de dificultățile insurmontabile ale vieții în prezentul cenușiu modern. Legionarismul deținea însă un tonus vital similar declamațiilor energice ale PCR-ului despre planul în lucru al „patriei comunismului”. „Spre deosebire de naționalismele pre-comuniste, naționalismul pseudo-hegemonic nu valoriza trecutul glorios, eroii și presupusul deziderat al unității naționale multisekulare a românilor din perspectiva unui prezent dezolant, supus disoluției forțelor subversive alogene, așa cum se întâmpla în a doua jumătate a secolului XX și în perioada interbelică, ci din perspectiva unui prezent militant, ferm și coerent al poporului muncitor unic în curs de formare, raliat în jurul PCR, erijat în unicul garant al viitorului revoluționar înfăptuit pe coordonate naționale.”⁴⁹ Dacă excludem din „naționalismele pre-comuniste” pe cele ale partidelor democratice istorice de dinainte de 1938, aprecierea istoricului Emanuel Copilaș stă solid în picioare, cu toate

⁴⁶ Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă...*, p. 189.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 204.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 242.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 290.

că naționalismul nu este în sine – și cu atât mai puțin când contribuie la platforma unui partid politic contemporan – numai un receptacul de tare și pericole etnice.

Poziționarea PCR-ului față de minoritățile „conlocuitoare” între 1970 și 1989, în ciuda faptului că apare sub o formă dezvoltată în *Geneza leninismului romantic*, se bucură de încă un capitol, îmbunătățit în ceea ce privește informația sociologică, în *Națiunea socialistă*. Turistul sau studentul străin se prezintă ca un alt arhetip al leninismului romantic, pentru care organele Securității arătau o slăbiciune deosebită în eforturile sale specifice profesiei. Pe deasupra, cititorul, atent la strategiile discursive, se reîntâlnește cu dogma leninistă în forme din ce în ce mai stranii: „Radicalizarea discursului oficial pe coordonate ideologice non-leniniste, deși păstrând eșafodajul discursului leninist, a fost articulată utilizând valori și simboluri tradiționale, naționaliste și chiar xenofobe (...)”⁵⁰. Comunismul românesc devenise o fantomă într-un corp politic fascistoid, însă, din punctul de vedere al lui Emanuel Copilaș, compatibil în continuare cu leninismul originar. Ultimul capitol al *Națiunii socialiste* prelucrează o mulțime din temele *Genezei leninismului romantic*, dezvoltate pe larg în acest prim volum și condensate în câteva zeci de pagini în cel de-al doilea.

Ambițiile internaționale din diplomația RSR-ului provin din leninismul romantic ceaușist: o țară cu resurse naturale modeste vrea să devină o putere cu pretenții în regiune. După 1970, România începe să fie tratată cu răceală în Blocul Comunist, având în vedere șovinismul din ce în ce mai pronunțat al reprezentanților țării, în contrast direct cu prea des proclamatul „internaționalism proletar”. Raporturile cu Statele Unite și Europa de Vest se vor deteriora abia după debutul anilor 1980. Nicolae Ceaușescu se erijează într-un ambasador al modului de dezvoltare românesc în schimburile comerciale cu țările africane. Pornind de la „politica zonelor de influență” se ambiționa înfăptuirea unui anume „hegemonism regional” românesc. Expresia „neamestecul în treburile interne” funcționează încă din ultima perioadă deșistă în relațiile de politică externă cu URSS, pericolul numărul unu al suveranității românești dintotdeauna, care redevine în a doua jumătate a anilor 1980 un partener comercial important pentru economia industrializată a RSR-ului. Toate aceste informații ne-au mai fost puse la dispoziție cu generozitate de către Emanuel Copilaș în cartea sa de debut. Anti-globalismul propagat de RSR avea ca temei teama că în spatele mondializării economice ineluctabile se ascundeau interesele de dominare economică a țărilor subdezvoltate venită din partea centrelor capitalismului

⁵⁰ *Ibidem*, p. 232.

global. Se dorea protejarea pieței naționale de intruziunile capitalismului vest-european, deși RSR depunea simultan eforturi diplomatice considerabile de a exporta produse pe aceste piețe bogate. Pe deasupra, teama de iredentismul maghiar devine o obsesie de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu. Ideologii africani ai statelor din „mișcarea nealiniată”, care demascau vituperant „imperialismul și neocoloniasmul”, sunt considerați într-un subcapitol al lucrării pesemne pentru a sublinia politica externă similară a aliaților strategici ai RSR.

În cele din urmă, naționalismul pseudo-hegemonic apare ca obiectul artificial al PCR-ului în încercarea sa de a capta încrederea și devotamentul „poporului muncitor” pentru „saltul” de pe urmă în comunism. Emanuel Copilaș declară această strategie un eșec pentru că populația a opus o rezistență tacită și nu s-a lăsat inoculată de naționalismul militant și inclusiv. Românii nu erau naționaliști în sensul în care și-l dorea Nicolae Ceaușescu. Probele pentru această părere sunt șubrede, dar ele apar sub forma nemulțumirii conducerii partidului în raport cu standardele ideologice scăzute ale cetățenilor RSR, care nu participau cu entuziasm la făurirea noului popor comunist. Partidul atacă retoric cetățenii cu mesajele sale hegemonice, iar același organ al societății românești se declară dezamăgit de urmările încercării nereușite de a recrea din cuvinte realitatea. Din partid pornește discursul universalist și tot partidul îl declară, în rapoartele sale interne, fals și inefficient. Nu este prima oară când Emanuel Copilaș evacuează chiar societatea din formula construirii realității sociale. Aceasta atitudine provine din interiorizarea ideologiei ca adevăr absolut și final al regimului, ceea ce este, paradoxal, reversul negativ, însușit de istoriografia anticomunistă anglo-saxonă, al conținutului propagandistic, evaluat de data aceasta pozitiv, lansat de partidul comunist însuși. Presupunând că partidul pune la cale un discurs mincinos, pe deasupra și în afara societății, care este chiar *adevărul ideologiei partidului*, atunci această iluzie retorică se transformă în chiar minciuna pe care o demască politologii anticomuniști. Cu alte cuvinte, departe a critica Partidul din punctul de vedere al societății, se deconstruiește discursul hegemonic din interiorul discursului însuși, inventat de același Partid. Aceasta este totuna cu a afirma că ideile politice nu vin din realitatea socială întreagă, ci dintr-o lume de dincolo a ideilor idolatrizate, ceea ce nu poate fi decât pe gustul și în intenția partidului, ca parte din aceeași societate. Despre ruptura constitutivă dintre partid și stat, adică deopotrivă dintre cetățenie și cerințele revoluției leniniste, Emanuel Copilaș va trata separat abia în ultima sa carte.

III. Insolubila dialectică partid-stat

Aidoma unei păpuși Matrioșka, *Cetățenii și Revoluția. Contradicții între Partid și Stat în Epoca de Aur*⁵¹ se recunoaște potențial în *Națiunea și socialismul*, derivată la rândul său din *Geneza leninismului romantic*. De la relațiile externe ale României comuniste, trecând prin naționalismul pseudo-hegemonic al aceleiași perioade, ajungem la cetățeanul statului comunist. Pentru Emanuel Copilaș, însușindu-și o parte valoroasă a criticii occidentale a categoriei cetățeniei, „cetățenia nu este (...) o categorie politică trans-discursivă.”⁵² În descendența tradiției foucaultdiene a cunoașterii ca instrument autodefinitoriu al oricărei practici a puterii politice și, pe de altă parte, concentrându-se pe analiza de discurs, Emanuel Copilaș delimitează cetățenia din regimurile leniniste, ca fiind expresia exclusivă a semnificației oficiale – cetățeanul comunist, de cetățenia activă, participativă, chiar dacă dependentă de structurile dominante, din societățile democrației „burgheze”. Scopul este, după cum suntem deja familiarizați, de a sublinia mecanismele totalitare la lucru în exercitarea puterii politice într-un regim leninist.

„Numai că, în timp ce în cadrul relației liberale putere-individ, ultimul, în calitate de cetățean, era, deși preponderent semnat în discursul oficial, la rândul sau semnificant, chiar dacă întreaga relație avea și are la bază o evidentă asimetrie semantico-politică – în cadrul relației leniniste putere-individ, asimetria și diferența dintre cele două părți nu era recunoscută decât ca o temporară anomalie. În acest discurs, cetățeanul era un permanent și vehement semnat.”⁵³ Pentru a ușura rechizitoriul antileninist, societatea studiată este, cum altfel?, cea românească din perioada Ceaușescu (1965-1989).

Înainte de toate, regimurile leniniste, care sunt ontologic antiburgheze, conțin, drept urmare, contrariul cetățeniei, așa cum este aceasta definită în democrațiile parlamentare: lupta de clasă este funciamente anticetățenească. Subiectul politic leninist, prins în țesătura „pastoralității” partidului unic, respinge naturalmente cetățenia. De aceea, aceasta trebuie redefinită pe calapodul leninist (romantic). Dacă cetățenia leninistă are sens – ceea ce apare ca o contradicție în sine pentru Emanuel Copilaș – atunci aceasta este anticetățenia burgheză. Cu alte cuvinte, definindu-se printr-o contradicție, nu știm ce este această cetățenie cu adevărat. Evacuând

⁵¹ Emanuel Copilaș, *Cetățenii și Revoluția. Contradicții între Partid și Stat în Epoca de Aur*, Editura Cetatea de Scaun, 2017.

⁵² *Ibidem*, 29.

⁵³ *Idem*.

contrariul său, cetățeanul din regimurile leniniste nu are consistență în sine, fiind un referent exclusiv burghez. Pe de altă parte, mecanismele legale burgheze pătrund în ceaușism și cetățenia are și un conținut redus liberal-democratic.

Drepturile omului sunt în parte acceptate de RSR după 1975. „Era practic imposibil pentru un regim leninist să aibă și un partid dinamic, militant, revoluționar, și o centralizare statală deplină a economiei și societății, generatoare de mecanisme birocratice statice, stabile, tot mai comode și inevitabil „mic-burgheze” prin însăși natura lor.”⁵⁴ Cercul pătrat al leninismului se desenează în următoarea ordine aleatoare: antiparlamentar, anticapitalist, (radical) antiburghez, antiobscurantist, veșnic contestatar, direcționat împotriva oricărei forme de putere politică organizată și maturizată într-un stat suveran. Singura cale prin care cineva poate fi considerat drept leninist nu este decât ori cea a războiului permanent de guerilă, ori a terorismului activ și/sau a nevoii de a se autodefini revoluționar printr-un adversar cât mai reductibil și longeviv.

Aceasta negativitate absolută a leninismului ridică două probleme irezolvabile: presupunând că lucrurile stau astfel, Uniunea Sovietică, într-o lectură cât mai apropiată de corpusul doctrinar leninist, nu ar fi trebuit să existe. Revoluția urma să fie permanentă până ce ultima cărămidă a imperiului capitalist ar fi fost răsturnată pentru totdeauna. Ergo, Troțki este urmașul de drept al lui Lenin, iar după împlinirea revoluției mondiale urmează doar deșertul identicului, neantul suprem. A doua este legată de natura intrinsecă a ideologiei leniniste, care nu pare a avea alt program în afara aceluia de a fi negativul ideologiei claselor dominante din modul de producție capitalist. De aici rezultă caracterul anti-ideologic al leninismului, care, într-o asemenea viziune, nu are program politic, fiind o veșnică frondă adolescentină a unor socialiști pesimiști și resentimentari cu mai-marii acestei lumi. PCR – de altminteri, orice partid comunist la putere – se află în delict ideologic. Asumându-ne până la capăt concluziile leninismului revoluționar, după cum îl definește Emanuel Copilaș, stabilitatea „mic-burgheză”, birocrăția tentaculară, proiectul rival de modernizare prin industrializarea mimetic capitalistă a țării, cultul personalității „monarhice”, omnipotența poliției secrete (garda pretoriană „imperială”), sfintele moaște ale Mausoleului din Piața Roșie, chiar „învățăturile” corifeilor comunismului sunt antileniniste.

Stalinismul, al cărui model social, politic și economic a fost preluat și injectat cu naționalism furibund în RSR-ul anilor 1970-1989, se prezintă ca

⁵⁴ *Ibidem*, p. 47.

prima și cea mai aspră abjurare și încălcare a tradiției de gândire leniniste. Ieșirea din constrângerile logice ale acestei aporii este aceea de a înceta să considerăm leninismul atât în felul în care a fost el formulat dogmatic în perioada stalinistă (sub forma de „marxism-leninism), cât și în literatura kremlinologilor anticomuniști, de obediență conservatoare. Ca practică nemijlocită a păstrării și întăririi influenței bolșevice în Rusia destrămată a anilor 1917-1922, leninismul își câștigă importanța cuvenită, dar nu mai mult de atât. Cum atrage atenția Emanuel Copilaș, preluând analiza sociologului Pavel Câmpeanu, sincretismul stalinist nu rezolvă contradicțiile regimului sovietic, ci le accentuează până în punctul în care calitatea dinamică a regimului devine periculoasă pentru regimul însuși, care are nevoie de paralizie, de stagnare și de rigiditate organizatorică pentru a ființa. Dar devenirea este cea care separă ființa de neființă, ambele fiind, fără mișcare, același întreg nediferențiat, nedeterminat, un tot una cu nimicul.

O probă suplimentară a antileninismului statutar consistă din imposibilitatea definirii clasei sociale în Blocul Comunist, fără trimitere directă fie la ordinea capitalistă anterioară, fie la cea vie și energică, în continuă prefacere, din afara URSS-ului și a sateliților săi. Sindicatele, care sunt prin condiția lor mefiente față de patronate (mimând această poziționare contrară chiar și atunci când liderii de sindicat sunt pe statele de plată ale capitaliștilor), nu pot exista într-o asemenea societate. Nu-i de mirare atunci că PCR-ul ceaușist nu are succes prin crearea unor anticorpi artificiali într-un leș politic totalizator – Frontul Democrației și Unității Socialiste (FDUS). La urma urmei, Partidul însuși, ca element perturbator în imobilitatea generală a unității sociale absolute, trebuia să dispară în stat, adică în societate. Tocmai fiindcă leninismul, prin trimeri succesive la spiritul protestatar din marxism, era amenințător pentru existența oricăror partide aflate la putere, comunismul românesc se metamorfozase în spirit și în formă în opusul *Weltanschauung*-ului fondator. Tineretul studios, adică studențimea lagărului socialist, este politizat pentru a reprima pornirile virtualmente subversive ale aceluiași tineret. Îmblânzirea unui tineret disruptiv coincide cu maturizarea sa forțată în limitele *status quo*-ului adulților resemnați și reconciliați cu ordinea existentă. „O valoare supremă a național-comunismului românesc era „patriotismul socialist”, care se putea exercita sub o multitudine de forme. În calitate de semnificant gol, patriotismul socialist nu era decât un vehicul semantic în cadrul discursului oficial, acționând în favoarea intereselor conjuncturale ale regimului, dublate desigur de interesele pe termen lung. Nu numai tinerii, ci și „vârșnicii” aveau datoria morală de a iubi patria și „de a participa cu forțe sporite la realizarea planului de dezvoltare a economiei naționale”, adică în

favoarea muncii subordonate imperativelor de dezvoltare a regimului și creatoare, pe termen mediu și lung, de conștiința revoluționară.”⁵⁵

Revenind la alte secțiuni ale *Cetățeniilor și Revoluția*, Emanuel Copilaș descrie corect, pe seama unui material istoric la fel de bogat ca în volumele anterioare⁵⁶, modernizarea României realizată de regimul comunist. Progresele în materie de urbanizare, creșterea nivelului de trai și a duratei medii de viață, servicii medicale și educație gratuite de înaltă calitate, industrializarea țării, cu toate lipsurile acestora prin asociere cu bunăstarea generală a centrelor capitaliste dintre 1945-1975, sunt indiscutabile, chiar dacă modelul controlat „biopolitic” de dezvoltare este unul frizând patologiile unei societăți fasciste (consum alimentar raționalizat, sportul ca supapă oficializată a energiilor subminante ale tineretului, taylorismul în procesul de producție, lărgirea semantică a bolilor psihice curente pentru a include aici orice formă de disidență benignă). Diabolizarea hedonismului și consumismului occidentale nu este doar un mecanism de autoprotecție a național-ceaușismului, ci și o tehnică intruzivă de control social complet, finalmente falimentar în materie de persuadare, având în vedere tipul de economie exploatatoare inedită, lovită de penurie, clădită de Nicolae Ceaușescu și *nomenklatura* ceaușistă.

Răstălmăcirea, uitarea și sfidarea categoriilor teoriei economiei politice clasice (și, mai ales, a celei marxiste, eliminată ca instrument viu de utilizare) arată dimensiunea prăpastiei care se căscase între programul științific al criticii marxist-engelsiene și planificarea „profitabilă”, mai ales politic, a economiei de stat românești, care ajunsese să fie orientată spre acumularea de capital prin exporturi masive în schimbul comercial cu piața mondială capitalistă de după 1975. Exploatarea (in)eficientă a muncitorilor se realiza în tot Blocul Comunist, iar plusvaloarea nu a dispărut niciodată

⁵⁵ *Ibidem*, p. 156.

⁵⁶ Mare parte din bibliografia tezei de doctorat, publicată în 2012, se regăsește atât în *Națiunea socialistă*, Editura Polirom, 2015, cât și în *Cetățenii și Revoluția*, Editura Cetatea de Scaun, 2017. Nu ne-am făcut un obiect de cercetare din a identifica similitudinile textuale formale, dar amintim următoarele: citatele de la pagina 468 din *Geneza leninismului romantic*, Institutul European, 2012, se regăsesc în aceeași ordine la paginile 262-263 în *Națiunea socialistă*, Editura Polirom, 2015. Mai mult de atât, paginile 209-212 din *Cetățenii și Revoluția*, Editura Cetatea de Scaun, 2017, sunt reproduse întocmai din *Națiunea socialistă*, Editura Polirom, 2015, paginile 179-181, constând dintr-un autoplagiat. De asemenea, paginile 53-57 din *Națiunea socialistă* conțin extrase fără trimitere la sursă din paginile 281-295, *Incurșiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX*, Editura Adenium, 2014.

din economiile socialiste, ci s-a acomodat, distorsionată conceptual, prin rearticularea propagandistică a Partidului. Patriotismul agresiv era limba nouă, necritică, a structurilor de putere, pretins inamovibile și, într-o anume sens, nu departe de împlinirea acestui deziderat mortifiant. „Viața calmă, stabilitate, rutină, birocratizare, toate acestea echivalează cu suprimarea fermentului revoluționar, atât în cazul regimurilor derivate, unde oricum era mai perisabil, cât și în cazul celor autonome, și ele vulnerabilizate prin expunerea prelungită la uzura politicului.”⁵⁷

Deloc altfel decât în Rusia Sovietică dintre 1928-1953, România comunistă pretinde folosirea spiritului critic în organizarea politică a societății, a manierei revoluționare de a privi societatea, depășirea racilelor, înapoierii și balastului apăsătoare moștenite de la vechiul regim, ducând în aparență o politică externă anticapitalistă, pentru ca în interior realitatea socială generală să fie cea a unui partid-stat cazarmă, iar cetățeanul un soldat în luptă pentru supraviețuirea cuceririlor Revoluției Bolșevice. Teama cea mai mare a revoluționarului Vladimir Lenin a fost, în ultimii lui ani, legată de protejarea Marii Revoluții Ruse din 1917 de invadatorii și dușmanii globali ai proletariatului de pretutindeni. Înfrângerea din interior a revoluției, din ce în ce mai pronunțată, devenise o sursă de îndoieli amare spre sfârșitul vieții liderului bolșevic, când birocratismul și carierismul din PCUS prinseseră aripi în detrimentul oricăror altor habitusuri. Misterul contradicțiilor de natură ideologică din partidele comuniste, inclusiv PCR-ul, își pierde semnificația pus în contrast cu insubstanțialitatea oricărei gândirii marxiste autentice din societățile de inspirație sovietică. Cei câțiva marxiști veritabili se trag de dinainte de 1917 și perioada stalinistă. Naționalismul retrograd ceaușist este contrafacerea vidului lăsat în urmă de suprimarea stalinismului anilor 1950. Nu Armata Roșie a impus îndochinarea romantică, în cele din urmă infructuoasă, a societății românești, ci tocmai naționalismul romantic refulat din Partidul Comunist Român, în care dacă dirijorul era Nicolae Ceaușescu, orchestra se străduia a cânta cu cât mai mult talent posibil, dar, oricum, în răspăr cu „marxism-leninismul” de import, melodia politică de căpătâi a societății românești, cea a națiunii-matcă, primordială și fără etate.

În concluzie, Emanuel Copilaș își configurează leninismul ca noțiunea *sine qua non* a studiilor sale academice. Lenin, cel care „nu a fost decât un agitator politic semidocht”⁵⁸, figurează ca părintele unei ideologii monstroase. Aceasta este suportul totalitarismului sovietic și, fără îndoială,

⁵⁷ Emanuel Copilaș, *Cetățenii și Revoluția...*, p. 266.

⁵⁸ Emanuel Copilaș, *Geneza leninismului romantic...*, p. 45.

al țărilor sovietizate după 1945. Nu contează mai deloc ce structură economică și ce fel de relații sociale sunt compatibile cu leninismul, care, avansăm ipoteza, e chiar mai mult decât o simplă ideologie oarecare – poate o pseudoreligie proteică? –, atâta vreme cât politica totalitară sovietică, tributară lui Lenin, este cea predominantă. Până aici nu am făcut un pas înainte în raport cu biblioteca antitotalitară abundentă a sovietologiei datând din jumătatea de secol expirată a Războiului Rece. Ceea ce aduce în plus Emanuel Copilaș se leagă de compartimentarea diacronică, pe generații și naționalități, a regimurilor comuniste est-europene și, îndeosebi, a României, din trei ipostaze distincte: politica externă, reșaparea națiunii în discursul politic ceaușist și, nu în cele din urmă, ingineria socială autodizolvantă a PCR-ului ca stat și forță politică în Epoca de Aur. Nu doar că majoritatea contrariantă de tehnici ale puterii este inventariată savant, dar leninismul sucombează, mai presus din orice, din pricina contradicțiilor sale interne, odată ce tipologia de stat inaugurată de Lenin înaintea sinuos prin istoria sângeroasă a secolul al XX-lea. Rămâne de lămurit cu adevărat dacă pseudo-noocrația leninistă nu este cumva mai puțin îndatorata lui Lenin decât ne (place unora să ne) imaginăm, iar, fără știrea noastră, dar cu participarea tuturor, „controversa în jurul realității sau nerealității unei gândiri care se rupe de practică este o chestiune pur *scolastică*”⁵⁹.

⁵⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese în două volume*, volumul II, ediția a III-a, Editura Politică, București, 1967, p. 373.

Bibliografie

1. BAN, Cornel, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, Editura Tact, 2014.
2. COPILAȘ, Emanuel, *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989*, Institutul European, 2012.
3. COPILAȘ, Emanuel, *Incursiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX*, Editura Adenium, 2014.
4. COPILAȘ, Emanuel, *Nașterea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Editura Polirom, 2015.
5. COPILAȘ, Emanuel, *Cetățenii și Revoluția. Contradicții între Partid și Stat în Epoca de Aur*, Editura Cetatea de Scaun, 2017.
6. ENGELS, Friedrich, *Anti-Dühring*, Editura PMR, 1952.
7. KOLAKOSWKI, Leszek, *Principalele curente ale marxismului*, volumul II, Curtea Veche, 2010.
8. MARX, Karl, ENGELS, Friedrich, *Opere alese în două volume*, volumul II, ediția a III-a, Editura Politică, București, 1967.
9. MURGESCU, Bogdan, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Editura Polirom, 2010.